

İLK ÇAĞ UYGARLIKLARINDA DİPLOMASİ

*Ulaş Töre SİVRİOĞLU**, *Muzaffer Ercan YILMAZ***

Makale Geliş Tarihi-Received: 21.07.2017
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 10.11.2017

ÖZ

Siyasi tarih alanında uluslararası aktörler arasında diplomatik faaliyetlerin doğuşunu 15. Yüzyıl İtalya'sından başlatmak yaygın bir gelenek ise de, bu yaklaşım diplomasiyi Batı merkezli ve indirgeyici bir düzleme taşımaktadır. Gerçekte diplomasi tarihi ne 15. Yüzyıl İtalya'sı ile başlamış, ne de sadece Batı tarihi ile paralel gelişim göstermiştir. Nitekim tarihsel veriler, güç asimetrisinin çok belirgin olmadığı İlk Çağ uygarlıklarının çoğunda da, şaşırtıcı bir biçimde yoğun diplomatik faaliyetlerin yaşandığını göstermektedir. Dolayısıyla bu makalenin amacı, diplomasi tarihi alanında eksik bilgiden kaynaklanan boşluğu doldurmak, tarihte bilinen en eski diplomatik faaliyetler hakkında okuyucu bilgilendirmek, bu suretle diplomasi tarihinin daha objektif ve doğru bir tarihsel temele oturtulmasına katkı sunabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Diplomasi Tarihi, İlk Çağ Diplomasisi, İlk Çağ Uygarlıkları, Roma İmparatorluğu Diplomasisi.

* Dr., Bandırma Onyediy Eylöl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, toresivrioglu@hotmail.com

** Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, muzafferercan@uludag.edu.tr

DIPLOMACY IN FIRST-AGE CIVILIZATIONS

ABSTRACT

A common tendency within the field of political history is that the history of diplomacy starts with the 15. Century Italian city-states. This tendency is not only wrong, but also reductionist and Western-centric. In fact, historic research reveals that there were intense diplomatic relations among international actors in the First Era where power asymmetry was also not as vivid as we tend to believe. Thus, by providing the reader with the First-Age diplomatic relations and activities, the purpose of this article is to fill the gap resulting from lack of information about the history of diplomacy so that diplomacy could be more correctly analyzed and understood within its historic roots.

180

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

Keywords: Diplomacy, History of Diplomacy, First-Age Diplomacy, First-Age Civilizations, Roman Empire Diplomacy.

GİRİŞ

Basit ifadeyle devletlerarası ilişkilerin çatışmadan kaçınma temel amacı çerçevesinde müzakereler yoluyla barışçıl bir biçimde yürütülmesi etkinliği olan diplomasinin, genellikle 15. yüzyıl İtalyan kent devletlerinde doğduğu kabul edilmektedir. Bu, belki ilk sürekli elçinin 1450 yılında Milano Dükü tarafından Cosomodei Mecidi nezdine atanması çerçevesinde sürekli diploması yönteminin başlangıcını simgelemesi açısından doğru ise de, diplomatik ilişkileri sürekli temsil ilişkisi ile sınırlamak açık bir tarihsel yanılıdır. Bu tür bir başlangıç, aynı zamanda, diplomatik faaliyetleri Batı merkezli bir tarihsel temele oturtması bakımından da belirgin bir yanılıdır.

Oysa diploması tarihi ne 15. yüzyıl İtalya'sı ile başlamış, ne de sadece Batı tarihi ile paralel gelişim göstermiştir. Gerçekte diplomatik ilişkiler neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar örgütlü toplumlar halinde yaşamaya başladıktan sonra, özellikle güç simetrisinin olduğu durumlarda karşılıklı zarar verebilen çatışmalardan kaçınma, toplumlararası ilişkilerin en karakteristik özelliklerinden birisi haline gelmiştir. Nitekim tarihsel veriler ışığında, İlk Çağ uygarlıklarının çoğunda da, şaşırtıcı bir biçimde yoğun diplomatik faaliyetlerin yaşandığı görülmektedir. Dolayısıyla bu makalenin amacı, diploması tarihi alanında eksik bilgiden kaynaklanan boşluğu doldurmak, tarihte bilinen en eski diplomatik faaliyetler hakkında okuyucu bilgilendirmek, bu suretle diplomasinin geçmişi ile günümüzü arasındaki köprüyü doğru bir biçimde ortaya koymaya katkıda bulunabilmektir.

1. MEZOPOTAMYA UYGARLIKLARINDA DİPLOMASİ

1.1. Sümer Devri

Öncelikle belirtmek gerekir ki, çeşitli insan toplulukları, kabileler, klanlar arasında mutlaka tarih öncesinde de “diplomatik” diyebileceğimiz ilişkiler mevcuttu. Ancak elimizde yazılı belgeler olmadığı için diplomasinin “prehistoryası” üzerine spekülasyon yapmanın bir anlamı olmadığı açıktır. Bu nedenle, diplomasinin ön tarihini, tarihin geneli gibi, bilinen en eski yazıya (çiviyazısı) sahip olan Sümerlerle başlatmak çok daha doğru olacaktır. MÖ 4. Binde Güney Mezopotamya'ya yerleşen Sümerler, burada parlak bir

medeniyet inşa etmişlerdir. Bilinen ilk yazı sistemi (çivi yazısı), tekerleğin ilk kez kullanılışı, ilk kentleşme gibi başarılarıyla hatırlanan Sümerlerin öncülük ettikleri diğer bir alan da, diplomasidir.

Sümer diplomasisi uzun bir zaman boyunca yabancıardan çok kendi aralarındaki ilişkilerin düzenlenmesi ihtiyacından doğmuştur. Güney Mezopotamya'da *Ur, Uruk, Lağaş, Kiş, Eşnunna, Eridu, Nippur, İsin, Larsa* gibi önemli şehirler inşa eden Sümerler hiçbir dönemde birleşik bir krallık aşamasına geçmemişler, Sümer şehirleri arasında bazen geçici ittifaklar olmuşsa da, genellikle çatışma eğilimi daha baskın gelmiştir. Sümer mitolojisine bakıldığında kentler arasındaki rekabeti bize aksettiren birçok örnek bulmak mümkündür. Özellikle her biri farklı bir kentin koruyucusu olan Tanrılar arasındaki çatışmaları anlatan mitlere bu gözle bakılabilir. Eridu kentinin Tanrısı Enki ile Uruk kentinin Tanrıçası İnanna arasındaki rekabeti konu alan mit de bunlardan biridir. Enki, siyasi güç ve idare sanatının sağlayıcısı olan *me* adındaki kutsanmış yasaları kendi şehri olan Eridu'da toplamışken, Tanrıça İnanna bu *me*'leri sinsi bir planla çalarak kendi kenti Uruk'a taşımıştır (Kramer, 2002: 157).

Sümer kent devletleri arasındaki mücadeleleri anlatan yazıtlar, aynı zamanda, tarihinin en eski diplomatik kayıtlarını da içermektedir. Bunlar arasında ilk kez 1946'da okunan bir metinde Uruk'un mitsel Kralı Enmerkar (MÖ 2730 civarı) ile Batı İran'daki Aratta krallığı arasındaki "sessiz diplomatik savaş" hakkında ayrıntılı bilgi yer almaktadır. Metne göre Uruk'tan yollanan cesur bir elçi başardığı işlerle Aratta Kralını öylesine korkutur ki, Aratta şehri savaştan Uruk boyunduruğu altına girmeyi kabul eder. Metni çözümleyen Sümerolog S.N. Kramer'e göre, bu hikâye tarihin bilinen en eski "sinir harbidir" (Kramer, 1992: 33-44).

Her bir Sümer kent devleti *Ensi* (eski yanlış okunuşuyla *Patesi*) adı verilen bir idareci tarafından yönetilmiştir. *Ensi*'nin yetkilerinin sınırsız olmadığı ve dış politikada kendisini kontrol altında tutan bir kent meclisinin bulunduğu bilinmektedir. Örneğin Uruk şehrinin meşhur mitsel kralı Gılgamış, Kiş şehrinin saldırısı karşısında ne yapması gerektiğini ihtiyarlar kuruluna danışmış, burada savaş kararı çıkmayınca şehrin gençlerinden topladığı yeni bir meclisten savaş kararı çıkarmıştır (Yıldırım, 2011, 73). Sümer kent devletleri aslında kendi sınırlarını korumak için profesyonel askerlerden oluşan güçlü ordular meydana getirmişlerdir. Askeri teknolojinin ilerlemesini

sağlamışlar, bilinen ilk savaş arabalarını icat etmişler, bakır ve taş aletler yerine, tunçtan zırhlar ve silahlar kullanmışlardır. Öte yandan Sümerce metinlerde fetih politikası yerine kendini savunmaya daha çok önem verildiği görülmektedir. “*Ordusu zayıf olan devlet düşmanı kapıdan kovamaz*” ve “*gider düşmanın ülkesini fethedersin, o da gelir seninkini fetheder*” şeklindeki atasözleri, Sümer’de ordunun fetihten çok savunma amaçlı kullanılması gerektiği düşüncesinin hâkim olduğuna işaret etmektedir (Kramer, 1992: 144). Ancak Sümerlerin kendileri giderek savaş sanatından uzaklaşarak, askerî işleri hizmetlerine aldıkları Akkad kökenli paralı askerlere tevdi etmişlerdir. Bunun sonucu ise, bir süre sonra Sümerlere hizmet etmekten vazgeçen Akkadlı askerler yönetime el koyarak kendi krallıklarını kurmuşlardır.

1.2. Akkad Devri

Arabistan Yarımadasının en eski halklarından olan Akkadlar, Arapçanın da içinde olduğu Sami dil ailesi konuşan bir halktır. Başlangıçta Sümer ülkesinde hayvancılıkla uğraşan göçebeler olarak gelmişler ve paralı askerlik, kâtiplik gibi işler yaparak Sümer kent devletlerinde önemli konumlara yükselmeyi başarmışlardır. Nitekim Kiş Kralı Ur-Zababa’nın danışmanı ve elçisi olan Akkadlı Sargon (*Şarrukin*) (MÖ 2334-2279), kralı kanlı bir darbeye devirip kendi hükümdarlığını ilân etmiştir. Efsanelere göre Sargon’un yükselişini tehlikeli bulan Ur-zababa onu, bir antlaşma metni götürme bahanesi ile rakibi Uruk Kralı Lugal-zagesi’ye göndermiş, mesajda ise bu mektubu getiren elçinin öldürülmesi gerektiğini yazdırmıştır. Buna karşı komployu fark eden Sargon, Ur-zababa’yı tutuklatarak yönetime el koymuştur (Black, 2006: 40-45). Bu nedenle Sargon’un tarihte yönetimi ele geçiren ilk “diplomat” olduğu söylenebilir.

MÖ 2150 dolaylarında İran’dan gelen Gutiler tarafından yıkılan Akkadların Mezopotamya ve Yakın Doğu kültürüne en önemli katkıları evrensel bir diplomatik dilin oluşmasını sağlamalarıdır. Akkadçayla birlikte, Sümerce giderek salt dini literatürde kullanılan bir dil konumuna gerilerken, siyaset, ticaret ve diplomaside Akkad dili onun yerini almıştır. Aslında bu durum oldukça olağandır, zira Mezopotamya ve Suriye-Filistin bölgesi halklarının önemli bir kısmı Akkadçayla akraba olan çeşitli Samî dillerini konuşmaktadır. Akkadça, Assurca, Bâbilce aslında aynı dilin lehçeleridirler (Bergsträsser, 2006: 21-24). Bâbil ve Assur gibi Mezopotamya’nın iki

güçlü devletinin diplomaside Akkadçayı kullanması sonucunda, onlarla komşu olan krallıklar da mecburen Akkadça bilen uzmanlar yetiştirmek zorunda kalmışlardır. Böylece MÖ 2000 yıllarından itibaren Akkadça Yakın Doğu'daki tüm medeniyetlerin diplomatik dili (*lingua franca*) olarak kabul edilmiştir. Anadilleri Hurrice olan Mitanni Krallığı veya Hititler de diplomatik yazışmalarda Akkadça kullanmışlardır (Gurney, 2001: 71; Friederich, 2000: 105). Akkadçada *elçi* anlamına gelen kelime *mar siprutu* "haber taşıyan çocuk" olarak çevrilebilir. Kelimenin kökü, söylemek, yazılmış ya da söylenmiş sözleri iletmek fiili olan $\sqrt{-saparum}$ dan gelmektedir. Aynı kökten türemiş olan *mesaj* (*sipirtu*) ve yine haberci anlamındaki *saparu* kelimeleri de bilinmektedir (Black, 2000: 199, 245, 358).

1.3. Bâbil Devri

Akkadların zayıflayıp yıkılmasının ardından geçici bir "Sümer Rönesansı" yaşanmışsa da, Mezopotamya ve Yakın Doğu çevresi kısa bir zaman zarfında yine Samî halkların denetimine geçmiştir. Her ikisi de Akkadçaya yakın bir diyalekt kullanan Kuzey Assurlar ve Bâbiller bölgeye hâkim olmuşlardır. Her iki devletin arşivi de diplomatik ilişkiler açısından ayrıntılı bilgiler içermektedir. Örneğin Babillilerin en meşhur krallarından Hammurabi zamanı (MÖ 1793-1750) diplomasisi hakkında oldukça ayrıntılı bilgilere sahip durumdayız. Kayıtlardan öğrendiğimiz kadarıyla, Hammurabi'nin hükümdarlığına kadar Bâbil çok kuvvetli olmayan bir kent devletiydi. Bu zayıf döneminde Bâbil, güneyindeki güçlü Sümer kent devleti Larsa'dan çekiniyor, bu nedenle kuzey batısındaki kentlerle dostluk ilişkileri kurmaya özen gösteriyordu. Fırat Nehri üzerinde kurulmuş olan ve günümüzde Suriye sınırları içinde kalan Mari, Bâbil'in en sıkı müttefiki idi. Mari ve Bâbil arasında resmi ve gayri resmi mektuplaşmalar olduğu, her iki kentte de yapılan kazılardan anlaşılmaktadır. Hatta bu mektup arşivi içinde her iki kentin casuslarının yolladığı raporlar bile bulunmuştur. Anlaşılan resmi olarak dost olsalar da, Bâbil ve Mari kralları birbirlerinin yaptıklarını casuslar vasıtasıyla ayrıca da tâkip etmekteydiler. Mari'de bulunan bir mektup, Mari adına çalışan bir casusun Hammurabi'nin sarayında danışmanlık makamına kadar yükseldiğini ve Bâbil sarayında olup biten her şeyi kendi kralına iletliğini göstermektedir (Klengel, 2002: 57-58).

Yine de iki devlet stratejik müttefikti ve Mari zor durumda kaldığında Bâbil'e askeri yardımda bulunmaktaydı. Kayıtlardan Bâbil-Mari ve *Yamhad* (Halep) arasında üçlü bir ittifak sistemi olduğu görülmekte ve Bâbil'in söz verdiği yardımı zamanında ulaştırmadığından şikâyet bile edilmektedir. Bu tür sorunların çözülmesi için karşılıklı elçiler gidip gelmiştir. Mari'nin elçileri arasında İbalpi adlı birinin bu sefaret heyetlerinin lideri, yani bir tür büyükelçi olduğu anlaşılıyor. Bu sözleşmelerde, "eğer düşman sana saldıracak olursa gemilerim ve birliklerim seni destekleyecektir, ama düşman bana saldırırsa o zaman senin gemilerin ve birliklerin benimle birleşsinler" denilmektedir (Klengel, 2002: 59).

Hammurabi'nin saltanatının ilk otuz senesi boyunca titizlikle kurulan bu diplomatik ilişkiler, Bâbil'in giderek güçlenip Larsa'yı ele geçirmesi sonucunda değişmeye başlamıştır. Bâbillilerin tavrındaki değişiklik, Marili elçiler tarafından da saraya rapor edilmiştir. Rapora göre Mari'den gelen elçiler, eskiden olduğu gibi tören giysileriyle saraya alınmadıkları için durumu protesto ederek Bâbil sarayını terk etmişlerdir. Bu diplomatik skandalı duyan Hammurabi, elçilerin tören giysileri giyerek huzuruna çıkmalarına izin vermiş, ancak kimin hangi kıyafeti giyeceğine karar verecek kişinin kendisi olduğunu onlara açıkça söylemiştir. Ardından Bâbil'de yabancı elçilerin bu türden onurlandırıcı giysiler giymeleri yasaklanmıştır (Klengel, 2002: 63). Bu diplomatik kriz, iki krallık arasında ilişkilerin soğumasının da sembolü olmuştur. Nitekim bu olaydan bir iki sene sonra Bâbil, eski müttefikti Mari'ye savaş açarak bu kenti sınırları içine katacaktır.

Hammurabi'den sonra Bâbil devleti giderek zayıflamıştır. MÖ 18. yüzyıl sonlarına doğru Bâbil belgelerinde, İran'dan gelen Kassit halkının giderek sayılarının arttığı şeklinde raporlar çoğalmaya başlar. Bâbilliler, Kassitlerle bir savaş yaşamamak için çaba sarf etmişlerdir. Bâbil'de bulunan bir tablette, Kassit elçilerinin en iyi şekilde ağırlanması için 300 testi biranın hazırlanmasına dair bir emirname günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır (Klengel, 2002: 67). MÖ 1595'te Bâbil'e saldıran Hititler, burada hüküm süren Hammurabi hanedanını devirerek kentin zayıflamasına neden olmuşlardır. Bu karışıklıktan faydalanan Kassitler ise kenti ele geçirmişler ve dört yüzyıl boyunca da yönetmişlerdir. Kassitlerin, Assurlulara yenilmesiyle (MÖ 1155) Bâbil, Assur egemenliğini kabul etmek zorunda kalacaktır.

1.4. Assur Devri

Bâbil Krallığı gerileme devrine girdiği esnada Assur'un güçlenmeye başladığı görülmektedir. "Yeni Assur Devleti" adı verilen bu dönemde (MÖ 1000-620) Assur, gerçek anlamda bir imparatorluk aşamasına ulaşmıştır. Güneyde Bâbil'e, kuzeyde ise Urartu Krallığına dönük başarılı seferler düzenlemişler, batıda parçalı siyasal yapıları nedeniyle kolay av olan *Ugarit* (Ras Şamra), Yamhad (Halep), Şam, Hama, İsrail Krallığı gibi orta ve küçük ölçekli krallıkları egemenlikleri altına almışlardır. Hatta bir dönem Mısır'a dâhi hâkim olmuşlardır. Bu başarılar neticesinde Assur hükümdarları "Assur'un, Bâbil'in, Sümer ve Akkad'ın, dünyanın dört yanının" kralı unvanı takınmışlardır (Aksoy, Çelik, 2013: 108).

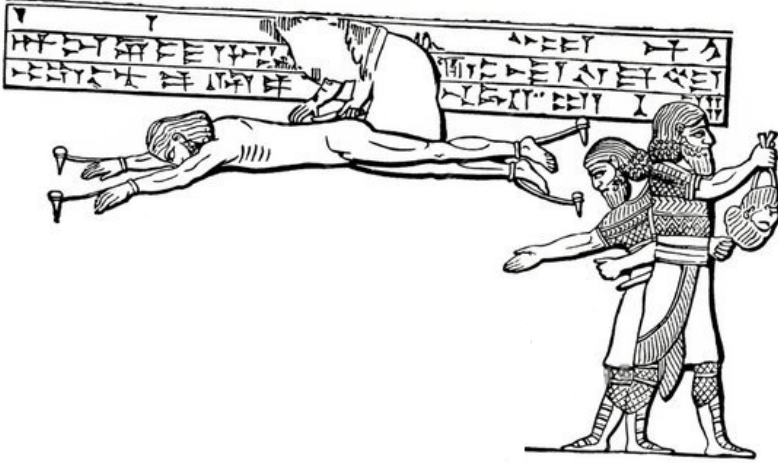
186

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

İmparatorluk çağı Assur belgeleri, Yakın Doğu'nun uygarlıkları hakkında ayrıntılı bilgilerle doludur. Örneğin Urartu Krallığı hakkında en geniş bilgiler bu ülkeye sayısız sefer düzenleyen Assurluların titizlikle tuttıkları tarihsel notlarda saklıdır.¹ İran tarihinin en etkili kavimlerinden olan Medler ve Persler (*Mada* ve *Parsa*) ilk kez MÖ 9. yüzyılda kaleme alınmış Assur belgelerinde anılmışlardır. Yine Arapların ismi tarihte ilk kez Assur belgelerinde güney-batı çöllerinde yaşayan kabilelerin adı sayılırken geçmektedir. Kısacası arşivciliğe oldukça önem veren Assurlardan kalan yazılı belgeler, bölge halk ve uygarlıklarının tarihinin aydınlatılmasında vazgeçilmez temel kaynaklar arasındadır.

¹ Sadece Assubanipal'e (MÖ 669-627) ait kütüphaneden günümüze 25.000 kil tablet kalmıştır (Aksoy, Çelik, 2013: 126).

Resim 1. Bir Assur kabartmasında esirlere yapılan kötü muamelelerin tasviri. Kaynak: Layard, Sir Austen Henry (1897), *Nineveh and Babylon*, London: John Murray Publishers, pp. 457. <http://www.dabar.org/Assyria/Layard1.html>

187

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

Düzenli tarih kayıtları tutan Assurların kendilerine ait belgelerde, imparatorluklarını acımasız bir politikaya dayandırdıkları görülmektedir. Assur kralları yazıtlarında düşmanlarına yaptıkları işkenceleri ayrıntılarıyla anlattıktan sonra, “düşman ülkelerdeki tüm ağaçları kestirdiklerini, tarlalara tuz ektirdiklerini” övünerek yazdırmışlardır. Bir Assur yıllığında şunlar yazılmaktadır: “Düşmanların kılıçla dövüşen 3000 askerini ezip geçtim. Esirlerini, mallarını, öküz ve sığırlarını alıp götürdüm. Esir düşenlerin çoğunu yaktım. Bazılarının ellerini ve kollarını kestim. Burunlarını kulaklarını kestim. Çoğunun gözlerini oydu. Ölülerin kesik başlarından bir yığın yaptım. Ergenlik yaşındaki kız ve oğullarını yaktım. Şehirlerini yerle bir ettim” (Freeman, 2003: 83-84). Assubanipal’e ait bir metinde de Kral şunları demektedir: “Valilerinin önünde diz çökmeyen, vergilerini ödemeyen Uşu (Fenike kenti) halkını katlettim. Bu asileri değneklere geçirdim. Tanrılarını, halkını Assur’a taşıdım (sürgün ettim). Akkâ’nın (başka bir Fenike kenti) cesetlerini kazığa geçirdim, kenti onlarla çevreledim” (Moscati, 2004: 53). Buna karşın ilginç olan ise, Assur gibi acımasız bir gücün bile savaş ilanı öncesinde karşı tarafı saldırgan güç olarak gösterme eğilimidir. Assur kayıtlarına göre, “Assur Krallarının tüm iyi niyetlerine ve barış isteklerine

rağmen rakipler sürekli barış antlaşmalarını ihlal etmekte, Assurlular da Tanrıların onayı ile onları cezalandırmak zorunda kalmaktadırlar” (Finkelstein, 2012: 65-66.)

Assur devleti kendi eşiti olarak yalnız Bâbil’i tanımıştır (Aksoy, Çelik, 2013: 108). Bâbil, bu dönemde de saygınlığını koruyor ve genellikle Assur krallarının kardeşleri veya akrabaları olan hükümdarlar tarafından yarı-özerk biçimde yönetiliyordu. Elâmlar ve Aramiler ise Bâbil’de krallarını Assur’a isyan etmeleri için kışkırtıyorlardı. Nitekim Assur adına Bâbil’i yöneten Şamaş-şumukin, Elamların ve Aramilerin kışkırtmaları ile kardeşi Assur Kralı Assurbanipal’e (MÖ 669-627) karşı isyan etmiştir. Prensın amacı kardeşinin tahtını ele geçirmektir, ancak bu ayaklanma Assur devletini zayıflatarak tüm imparatorluğun yıkımına yol açacak gelişmeler zincirini başlatmıştır. Bâbil isyanını bastıran Assurbanipal, onlara destek olan Elamları ve Arap kabilelerini de yeniden yönetimi altına almış, fakat Assurbanipal’in yerine geçen halefleri sonraki ayaklanmaları bastırmayı başaramamışlardır. Aynı anda Assur’a karşı harekete geçen Bâbil ve Med hükümdarları tarihteki belki de ilk “çok uluslu ittifak antlaşmasını” yaparak Bâbil prensi Nabukadnezar ile Med prensesini evlendirmişlerdir. Ardından Assur başkentini ele geçirerek imparatorluğu kendi aralarında bölüşmüşlerdir (MÖ 612).

Bu olaylar esansında en ilginç olanı, Assur’un baş düşmanı olan Mısır’ın, Bâbil-Med ittifakı sonrasında Assur’a destek vermesidir. O dönem için bir dünya savaşı olarak görülebilecek bu mücadelede Mısır’ın askerî desteği ile Harran ve Suriye çevresine bir süre daha hükmetmeye devam eden son Assur güçleri de Bâbil-Med birliklerine yenilmişler ve Mısır’a sığınmak zorunda kalmışlardır (MÖ 605). Böylece Assur devleti, bu büyük ittifak karşısında tutunamayarak tarihe karışmıştır. Yenenlerin Assurlulara karşı politikası da çok acımasızca olmuştur. Bâbil ile Med güçleri intikamcı bir ruhla hareket ederek Assur ve Ninova kentlerini tamamen yok etmişlerdir. Mukayese etmek gerekirse, politik bağımsızlığını yitirdikten sonra da asırlarca bilim ve kültür merkezi olarak yaşamaya devam eden Bâbil’in aksine, Assur’dan geriye bu yıkılıştan sonra hiç bir iz kalmadığını hatırlatmak gerekir. Assur mirasının bu ölçüde tahrip edilmesinin sebebi, büyük olasılıkla onlara duyulan öfke olmuştur. Başka bir deyişle, Yeni Assur döneminde Assurluların komşuları ile ilişkilerinde diplomasiyi hiçe sayarak tamamen kaba güce dayalı, hükmetme ve korkutarak sindirme taktiğine bağlı bir politika

izlemeleri, yönettikleri halkların sistem içine girmelerine müsaade etmemeleri, hem çevre halkların onlara karşı birleşmesine, hem de Assur mirasının tamamen yok edilmesine neden olmuştur.

Assurluların yıkılışının ardından Bâbil kısa bir süre boyunca ikinci kez parlak bir devir yaşamışsa da, Mezopotamya'da güç dengeleri artık Samiler aleyhine, İrani halklar lehine gelişecektir. MÖ 539 yılında Bâbil'e hâkim olan Büyük Kyros (Persçe Kuraş MÖ 559-530), Yakın Doğu'da binlerce sene süren Samî siyasal egemenliğine son verecektir. Ancak Pers egemenliği (MÖ 549-330) diplomatik alandaki Samî kültürel etkinliğinde büyük bir değişikliğe yol açmamış, Samî dillerinin bir kolu olan Aramice Yakın Doğu'nun yeni *lingua franca'sı* olarak yükselişe geçmiştir (Wiesehöfer, 2003: 174-175). Aramicenin yükselişinin bir diğer nedeni, Arami çiviyazısında her şeklin tek bir harfin karşılığı olması, yani yazım alanında büyük kolaylık sağlamasıdır (Friedrich, 2000: 66-68). Böylece Sümerden beri ancak binlerce ideogram ezberlenerek okunup yazılabilecek olan metinler kolaylıkla okunup yazılır hâle gelmiştir. Aramilerin bu icadı, ileride yine bir Sami halkı olan Fenikelilerin kullandığı alfabenin öncüsü olmuştur.² Daha sonra Yunan alfabesi Fenike yazısında türetilecektir. Bu açıdan bakıldığında, diplomasinin gelişmesinde basitleştirilmiş Arami yazısının önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

2. MISIR UYGARLIĞINDA DİPLOMASİ

Mısır, Samî dilinde *ülke* anlamına gelen *Mişi'rî*'den türeme bir sözcüktür. Mısır'ı Yunanlılar *Aegyptos* olarak isimlendirmişlerdir (hâlen de Batı dillerinde *ülke*, bu isimle anılmaktadır). Bu isim

² Yazıyı Aramilerin ve Fenikelilerin basitleştirilmesi tesadüf değildir. Zira Sümer ve Bâbil'de yazı sanatı, yüksek bürokrat ve din adamlarının tekelinde olduğundan, halkın bunları anlamaması bir sorun teşkil etmediği gibi, tam aksine yazı sisteminin elit bir tabakanın elinde kalması daha uygun görülmüştür. Oysa Yakın Doğunun kara ticaretine hâkim olan Aramiler ve deniz ticaretinde ustalaşmış Fenikeliler'de ise yazı, kolay ticaret yapmanın aracı olmuştur. Merkezi krallıkları ve Mezopotamya-Mısır'da olduğu gibi gelişmiş bir tapınak bürokrasisine sahip olmayan Aramilerde ve Fenikelilerde yazı sanatı hızla sivilleşmiştir. Nitekim yine merkezi idare sistemi zayıf başka bir tüccar halk olan Yunanlılar, Fenike yazısına sesli harfler eklemek suretiyle yazı sistemini daha da basitleştireceklerdir.

Mısır'ın en eski halkı olan Kopt/Kıptilerden gelmektedir. Eski Kopt dili Samî dilleri ile akraba olan Hami dil grubunun bir üyesidir. Bugün bu dili Mısır kiliselerindeki rahipler haricinde konuşan kalmamıştır. Ancak geçmişte Mısır dili oldukça zengin bir kullanım alanına sahipti. Eski Mısır yazıtlarındaki resim yazısının (*hiyeroglif*) 19. yüzyıl başlarında çözümlenmesi ile bu dil tamamen okunabilmiş ve eski Mısır tarihinin ana hatları gün yüzüne çıkarılmıştır (Friederich, 2000: 14-46).

2.1. Mısır'ın Dışa Kapalı Dönemi (MÖ 3000-1500)

Mezopotamya'nın aksine Mısır uygarlığı ilk asırları boyunca dış etkilere kapalı ve statik bir özellik taşımıştır. Bunun en büyük sebebi, Mısır'ı, daha doğrusu Nil Nehri etrafını üç taraftan çeviren çöl ve dağ silsilelerinin sağladığı korunaklı coğrafyadır. Son yıllarda yapılan arkeolojik kazılar Mısır'ın bu yalıtık durumunun coğrafi olduğu kadar politik bir tercihten de kaynaklandığını göstermektedir. Mısırlılar başlangıçta Nil Nehri çevresi dışına yayılmayı arzu etmemiş, örneğin Akdeniz kıyısında herhangi bir önemli liman kenti kurmamış, Yunanlıların gelişine kadar Akdeniz ticaretinde ciddi bir rol oynamamış ve güçlü bir deniz donanmasına sahip olmamışlardır (Freeman, 2003: 46).

Mısır'ın uzun süren dışa kapalı yapısı, Suriye üzerinden gelen ve Mısırlıların Hyksos³ (yabancı) adını verdikleri kabilelerinin MÖ 1650'de ülkeyi istila etmesiyle sona ermiştir. Mısırlıların Hyksoslara karşı aldığı yenilginin en önemli sebebi, tunç ve demir silahlara, zırhlara ve süvarilere sahip olan düşmanlarından teknik olarak geri kalmış olmalarıdır (Baines-Malek, 1986: 38). Yani bir bakıma eski Mısır, dış dünyadaki gelişmelere olan ilgisizliğinin bedelini ödemiştir. 100 yıl kadar Mısır'ı yöneten bu yabancı hanedanı sonunda kovmayı başaran Mısırlılar, içe kapanık siyasetin tehlikelerinin farkına varmış olduklarından, dış dünyayı tanımaya, Asyalı komşularını izlemeye önem vermişlerdir. Yeni Krallık denilen dönemden (MÖ 1500-1100) itibaren Mısır'ın savunulması için Suriye-Filistin bölgesinde hâkimiyet kurmaları gerektiğini fark ettiklerinden, savunmacı siyasetlerini terk ederek Orta Afrika içlerine, Kızıldeniz kıyılarına ve Suriye çevresine uzanan ticarî ve askeri seferlere başlamışlardır

³ Doğru okunuşu *Heqa-khasut*.

(Freeman, 2003: 44-49). Yeni dönemde, gittikleri yerlerden hayvan ve bitkileri dahi toplayıp Mısır'a getirerek dış dünya hakkında her türlü bilgiye sahip olmak istemişlerdir. Dünyayı kendi ülkelerinden ibaret sayan Mısırlı bilginler, dış dünyada bildikleri her şeyin tam tersi olduğunu gördüklerinde şaşkınlık geçirmişler, Fırat Nehri'nin kuzeyden güneye aktığına şahit olduklarında ise bütün coğrafi kalıpları alt üst olmuştur. Eski kalıplara göre böyle bir şey olamayacağı için Fırat'ı "yukarı giderken aşağı doğru akan nehir" olarak adlandırmak zorunda kalmışlardır (Freeman, 2003: 49). Kuşkusuz bu deneyimler, Mısır'da eski tutucu kalıpların yıkılmaya başladığı bir tür aydınlanmanın başlangıcı olmuştur.

Resim 2. Mısırlıların gözüyle yabancı uluslar. Soldan sağa: Samî (Assurlu/Bâbilli), Fenikeli, Siyahi (Nubialı) ve Kuzeyli (muhtemelen Hititli). Kaynak: Poole (1887) Reginald Stuart, "The Egyptian Classification of the Races of Man" *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 16, pp. 370-379. <https://www.jstor.org/stable/2841876>

Mısır Firavunu Ahmose (MÖ 1550-1525) devrinde Filistin bölgesinin küçük krallıkları birer birer Mısır egemenliğini kabul etmek zorunda kalmışlardır. En önemli fetihler ise I. Tutmosis (MÖ 1504-1492) zamanında gerçekleşmiş, Mısır, bu dönemde Yakın Doğu'nun en büyük gücü hâline gelmiştir. Ancak Mısır'ın Suriye-Filistin bölgesine el atması, diğer bir bölge gücü olan Mitanniler ile sınır savaşlarının da başlamasına neden olmuştur. Bir süre sonra iki devlet bu çatışmayı diplomatik yollardan çözmeye karar vermişler ve IV. Tutmosis (MÖ 1401-1391) Mitanni prenseslerinden biriyle evlenmiştir. Diplomatik antlaşmalar için evliliklerden faydalanmalarına rağmen Mısırlılar, tıpkı Osmanlılar gibi, dışarıdan kız almışlar, ancak dışarıya kız vermemişlerdir. Nitekim bir Mısır prensesine talip olan Bâbil kralını Firavun III. Amenofis (MÖ 1391-1353), "çok eski çağlardan beri hiçbir Mısır firavununun kızı dışarıya verilmemiştir" diyerek reddetmiştir

(Baines, Malek , 1986: 41). Bu tavırlarından da Mısırlıların kendilerini bölgenin en büyük gücü olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

2.2. Amarna Çağı

Mısır'ın *Tell Amarna* höyüğünde arkeologlar tarafından 19. yüzyılda bulunan diplomatik mektuplar, MÖ 15. yüzyıldan sonra Mısırlılar ile Bâbilliler, Mitanniler, Hititler ve daha birçok küçük krallık arasında yoğun bir temas olduğunu kanıtlamış, hatta tarihçiler bu dönemi "Amarna Çağı" olarak adlandırmışlardır. Mektuplarda siyasi sorunlardan, ticari faaliyetlere, dostluk mesajlarından, bağlılık metinlerine kadar farklı konular yer almaktadır. Örneğin bazı mektuplarda Bâbil Kralı, Filistin'de ticaretle uğraşan Bâbilli tüccarların Mısırlı askerlerin saldırılarına uğradıklarını Firavuna şikâyet etmekte ve Firavunun önlem almasını rica etmektedir (Bryce, 2003: 105). Bir diğer mektupta Kıbrıs (*Alaşa*) Kralı, Firavuna söz verdiği miktarda bakır ve gümüş madenini "hediye" olarak göndereceğini yazmaktadır. Amarna mektuplarındaki diplomatik dil, mektubu gönderen devletin gücüne göre değişmektedir. Örneğin Mısır'la eşit kabul edilen, Mısır'ın stratejik müttefiki Mitanni Kralı Tuşratta, Firavun III. Amenofis'e (MÖ 1390-1352) "kardeşim", "dostum" diye hitap ederken, vasal durumundaki krallar Firavun'a "güneşim, cennetimin güneşi, benim efendim, benim tanrım" vb. şekilde seslenebilmektedirler (Niebuhr, 1903: 40-46).

Mektuplar salt siyasi değil, bazen de teselli, baş sağlığı veya sitem gibi konuları da içermektedir. Örneğin Mitanni Kralı Tuşratta, aynı zamanda kızlarının kocası olan Firavun Amenofis'in ölümünden sonra üzüntülerini belirten, kötü haberi aldığından beri "yemeden içmeden kesildiğini" anlatan duygusal bir baş sağlığı mesajı göndermiştir (Niebuhr, 1903: 31). Firavun Amenofis'in dostça geçindiği ve mektuplaştığı hükümdarlardan biri de Bâbil Kralı I. Kadaşman'dır (MÖ 1370-1360). I. Kadaşman'ın ölümünden sonra tahta çıkan Burnaburiaş (MÖ 1360-1333), babasının Mısırlılarla kurduğu iyi ilişkileri devam ettirmek istemiş, ancak yeni Firavun Akhenaton'dan (MÖ 1352-1334) beklediği karşılığı alamamıştır. Mektuplarından birinde Burnaburiaş, Akhenaton'dan daha fazla altın istemekte ve Firavunun babasının bu konuda ne kadar cömert olduğunu hatırlatmaktadır (King, 1898: 272). Anlaşılan bu isteği gerçekleşmeyen Burnaburiaş, Akhenaton'a sitem dolu mektuplar yazmış ve şöyle yakınmıştır: "Senin babandan benim babama elçiler

gelip giderdi. Onlar her zaman arkadaş olarak kaldılar. Biz de aynı şekilde davranmalıydık. Şimdiye kadar sana üç defa elçi gönderdim, ancak onlar senin adına hiçbir hediye ve mesaj getirmediler. Öyle ise ben de aynı yola başvuracağım. Eğer beni hiçe sayarsan, ben de seni yok sayacağım" (Niebuhr, 1903: 33).

2.3. Kadeş Barış Antlaşması

Mısırlıların Suriye-Filistin'deki egemenlikleri, aksi istikamette güneye doğru yayılma hâlindeki Hititlerin saldırıları nedeniyle sekteye uğramıştır. 19. Sülale olarak bilinen hanedanın firavunları olan II. Ramses (MÖ 1279-1213) döneminde birbirine denk olan bu iki güç, Suriye'nin Kadeş şehri sınırında MÖ 1275'te büyük bir meydan muharebesi yapmışlardır. Mısır kaynakları bu savaştan Mısır'ın zaferle ayrıldığını iddia ederken, Hititler tam aksine II. Ramses'in canını zor kurtardığını ileri sürmüşlerdir. Uzun bir mücadele döneminin ardından yenişemeyeceklerini anlayan taraflar savaş politikalarından vazgeçerek tarihte Kadeş Barış Antlaşması olarak bilinen metni hazırlamışlardır (MÖ 1263 veya 1258). Bu metnin Mısır'daki versiyonu II. Ramses'in mezarının duvarında, Hitit versiyonu da başkent Hattuşaş'da ele geçmiştir. Kadeş Barış Antlaşması tarihin ilk barış antlaşması sayılmaz. Daha önce de özellikle gâlip krallıkların yenilenlere teslimiyet dayattıkları yirmi kadar antlaşma olduğu bilinmektedir. Ancak tarafların eşitliği, kullanılan dilin yumuşaklığı ve gerçekten de barış maksatlı yapılması gibi unsurlar dikkate alındığında, Kadeş Antlaşması'nın gerçek anlamda diplomatik sayılabilecek ilk metin olduğu söylenebilir (Potyemkin, 2009: 20).

2.4. Mısır'ın Gerileme Dönemi Diplomasisi

Kadeş Antlaşması'nın ardından Mısır, dış politikada görece dengeli bir döneme girmiştir. Ancak MÖ 12. yüzyılda Hititlerin yıkılması ve Assur'un yeniden güçlenmesiyle Mısır yeniden dış tehditle karşı karşıya kalacaktır. Assurlar 9. yüzyılda İsrail Krallığını yıkınca, Yahudilerin bir kısmı Mısır'a kaçıp yardım istemişler, böylece Mısır, Filistin'deki çatışmaların içine çekilmiştir. Başlangıçta tarafsız kalan Mısırlılar sonunda Yahuda Krallığını korumak için Assur'a savaş ilân etmişlerdir. Assurlular, Yahuda Krallığını destekleyen Mısır'ı cezalandırmak amacıyla MÖ 674'te bu ülkeye büyük bir sefer düzenlemişler ve ancak büyük bir savaş tazminatı aldıktan sonra geri

çekilmişlerdir. Geride de kendi yandaşları olan bir firavunu bırakmışlardır. Böylece 1000 yıl sonra Mısır yeniden yabancı bir gücün idaresi altına girmiştir. Firavun Psammetikos (MÖ 664-610) Assur egemenliğini tanımak zorunda kalmıştır. Ancak bu durum çok uzun sürmemiş ve Assur'un Bâbil'le savaşmasını fırsat bilen Psammetikos MÖ 653 yılında bağımsızlığını yeniden ilân etmiştir.

Psammetikos dönemi, Mısır'ın giderek dışa açıldığı ve Akdeniz ekonomisine eklemlendiği bir devir olmuştur. Assur tehdidine karşı Yunan paralı askerleri kullanmaya başlayan Mısırlılar böylece Yunan kültürü ile de temasa geçmişler, Yunanlıların Nil ağzındaki delta kıyılarında koloni (*Naukratis*) kurmalarına ve Mısır içlerine girerek ticaret yapmalarına izin vermişlerdir. Mısırlılar Yunanlılara tahul ve papirüs satıyor, karşılığında demir alıyorlardı (Baines-Malek, 1986: 45). Zayıflama belirtileri gösteren Mısır, eski çağlarının aksine bu dönemde diplomatik ilişkilere ve ittifaklara daha fazla önem vermiş olmuştur. Mısırın geç çağlardaki temel politikası güçlü rakiplerine karşı zayıf krallıkları desteklemekten ibaretti. Bu maksatla Assurlara karşı Lidya'yı ve Bâbillere karşı da Filistin'deki küçük krallıkları desteklemeye devam etmişlerdir. Eskiden olduğu gibi Bâbil ile Yahudiler arasındaki savaşlarda birçok Yahudi yine Mısır'a sığınmıştır. Bunlar, Mısır'ın *Elefantin* kentinde büyük bir Yahudi kolonisi kurmuşlardı (Baines-Malek, 1986: 45). Sonuç olarak bağımsızlığın son dönemlerinde Mısır ticari ve askeri açıdan artık Yunan ve Yahudi kolonilerinin etkisi altına girmiş, bütün ekonomisi dışarı bağımlı hâle gelmiş zayıf bir krallıktı. Nitekim MÖ 625'te Persler Mısır'ın siyasal bağımsızlığına son vermişlerdir.

3. HİTİTLER VE DİPLOMASİ

Merkezleri Çorum-Alacahöyük (Hattuşa) olan Hititler bir Anadolu uygarlığıdır. Hitit adı bilim insanları tarafından hatalı olarak verilmiş bir isimdir. Gerçekte bu halk kendisini *Neşa* halkı olarak isimlendirmişti. *Hitit* adı Neşalılardan önce Anadolu'da yaşayan *Hatti* halkından gelmektedir. Hititolojinin ilk yılları boyunca her iki halk aynı sanıldığından günümüzde Neşa yerine Hitit ismi yerleşmiş durumdadır (Gurney, 2001: 102-106).

Hititler, Hint-Avrupa dili konuşan bir ulustular. Hititçe ile eski Germen dilleri arasında ortak noktalar saptanmıştır. Hitit Krallığı sınırları içinde Neşaca'nın yanı sıra, Kafkas kökenli olduğu sanılan

Hattice ve Hurrice, Hint-Avrupa kökenli Luvice, Palaca ve de Samî kökenli Akkadça, Aramice gibi diller de konuşulmaktaydı. Hurri dili daha çok dini metinlerde, Akkadça-Aramice ise diplomatik yazışmalarda kullanılmaktaydı. Hattuşaş'da yapılan kazılarda, Sümerce ve Hint/İran kökenli Mitannice gibi farklı dillerden tabletler de ele geçmiştir (Gurney, 2001: 106-113). Bu manzara Anadolu'nun o dönemde kozmopolit bir kültüre sahip olduğunu, farklı halkların bir arada yaşadığını göstermektedir. Nitekim Hititler hakkındaki ilk bilgilere MÖ 1800 dolayında Anadolu'da ticaret yapan Assurlu tüccarların kayıtlarında rastlanılmaktadır. Daha bu dönemde Assurlular ile "Hatti Kralı Pithana" ve oğlu Anitta arasında ticari ilişkiler kurulduğu bilinmektedir. Bu ticarete Hititler altın ve gümüş ihraç ederken, dokuma ürünleri ve kalay ithal etmişlerdir (Bryce, 2003: 104). Bu ilişkiler sayesinde Hititler Assurlardan çivi yazısını öğrenmişler, böylece Anadolu coğrafyasında tarihi çağlar başlamıştır.

195

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

Hititler en güçlü oldukları dönemde dâhi rakipleri olan Mısır ve Mezopotamya krallıklarının sahip oldukları nüfus gücüne erişememişler, sürekli bir insan kaynağı sıkıntısı çekmişlerdir. Bu kaynak sıkıntısı Hititleri fetihçi politikaların yanı sıra, Mısır, Mitanni, Bâbil gibi krallıklarla diplomatik ilişkilerini de sağlam tutma yolunu tercih etmelerine neden olmuştur. Örneğin Mısır'ın gücünün doruğunda olduğu III. Tuthmosis (MÖ 1479-1425) çağında, Memphis'e elçiler göndererek Firavuna bağlılıklarını bildirmişlerdir (Ünal, 2002: 133). Aynı dönemde Hititler ile Kizzuwatna (Adana) Krallığı arasında yapılan antlaşma metinleri de, Hititlerin bu temkinli tutumunu yansıtmaktadır. Günümüze Akkadça versiyonuyla ulaşmış antlaşma metinlerinin birinde, iki ülke için ortak sorun hâle gelmiş sınır ihlalleri ile ortaklaşa mücadele edilmesinde uzlaşmıştır. Metinde şöyle denilmektedir: "Eğer Büyük Kralın (Hitit Kralının) kulları, kadınları, malları, sığırları, koyunları ve keçileri ile birlikte göçerler ve Kizzuwatna'ya girerlerse, Paddatişšu (Kizzuwatna Kralı) onları yakalayacak ve büyük Krala geri verecektir. Eğer Büyük Kralın (Kizzuwatna Kralı) kulları, kadınları, malları, sığırları, koyunları ve keçileri ile birlikte göçerler ve Hatti ülkesine girerlerse, Paddatişšu onları Büyük Krala geri verecektir" (Ünal, 2002: 129). Bu metinden de anlaşıldığı üzere, göçerlerin yarattığı sorunlara karşı her iki krallık da eşitlik ve mütekabiliyet temelinde bir antlaşmaya varmışlardır (her iki krala da *Büyük Kral* denilmektedir). Ancak daha sonraki yüzyıllarda Kizzuwatna Hitit himayesi altına girdiğinde, eşitliğe dayalı bu diplomatik dil ortadan kalkacaktır.

Elimize kalan metinlerden anladığımız kadarıyla, uluslararası ticaret yolları ve tüccarların güvenliği konusu da Hititler tarafından ciddiyle ele alınan meselelerden biridir. Tüccarlara verilen zararlar en ağır biçimde cezalandırılmakta ve tüccarın kaybı tanzim edilmektedir. Bu sorumluluklar komşu krallıklarla yapılan ticaret için de geçerlidir. Örneğin Hititlerin ticaret partnerlerinden olan Kuzey Suriye'deki Ugarit kenti, kendi vatandaşları tarafından öldürülen her Kargamışlı (Hititli) tüccar için üç gümüş *mina* tazminat ödemek zorunda kalmıştır (Bryce, 2003: 106). Bu güvenceler sayesinde Hitit ülkesi ile Assur-Bâbil, Kıbrıs ve Mısır arasında yoğun bir ticaret hattı kurulmuştur. Bu ticarete genellikle Hititler at ihraç ederken, tahıl almışlardır. Örneğin Kadeş Antlaşması'ndan hemen sonra Mısır Firavunu Ramses'ten buğday istenmiştir. Belki de Hititlerin söz konusu antlaşmayı yapmak zorunda kalmalarının nedeni, bu yiyecek kıtlığı olmuştur. Mısır'dan Anadolu'ya buğday taşıyan bazı gemilerin Lübnan kıyılarında battığını öğrenmekteyiz (Bryce, 2003: 111).

Hitit kralı yazıtları Assur gibi acımasız değil, hümanist bir dille yazılmıştır. Bu metinlerde Hititlerin mümkün olduğu kadar savaş yerine anlaşma yollarını aradıkları ve çatışmaları kan davasına dönüştürmekten kaçındıkları görülmektedir. Örneğin II. Murşili (MÖ 1272-1268) bir yazıtında: “Kesinlikle onları (Seha kralı ve halkını) tamamen yok edecektim. Ancak beni karşılamaya annesini yolladı. Kadın dizlerime kapandı, ‘Efendim bizi yok etme, himayene al’ dedi. Kadın bizi karşılamaya geldiği ve dizlerime kapandığı için dayanamadım ve Seha ülkesi üzerine yürümedim” (Bryce, 2003: 111-115).

Hitit tarihinin ve aslında tüm diplomasi tarihinin en önemli metinlerinden biri Mısır bölümünde bahsi geçen Kadeş Barış Antlaşması'dır. Firavun II. Ramses ve Hitit Kralı III. Hattuşili arasında MÖ 1258'de imzalandığı sanılan bu antlaşmanın bir kopyası Mısır'da Karnak Tapınağı duvarında yazılıken, Akkadça versiyonu Hitit Başkenti Hattuşa arşivinde bulunmuştur (Gurney, 2001: 71). Tarafların kullandığı eşitliğe dayalı dil nedeniyle Kadeş Antlaşmasının tarihin ilk gerçek diplomatik belgesi olarak kabul gördüğünden yukarıda söz etmiştik. Antlaşmanın içeriğine girecek olursak:

Kadeş Antlaşması'nın giriş bölümü Hititler ile Mısırlılar arasında asırlar boyunca sürmüş dostluktan bahseder ki, gerçekten Hititlerin

kuruluş yıllarında Mitannilere karşı Mısır'a yakın durduklarından yukarıda söz edilmişti. Ardından barışın yine asırlar boyu sürmesini temenni eden bir bölüm gelir. Devamında iki hükümdar da iç ve dıştan gelecek saldırılara karşı ortak hareket etmek konusunda ve mültecilerin karşılıklı olarak iadesinde anlaşmalarını bildirirler. Son olarak bu antlaşmaya riayet etmeyen tarafın tüm Tanrılar tarafından cezalandırılmasına dair bir beddua bulunur (Potyemkin, 2009: 20).

4. PERSLER VE DİPLOMASİ

Hint-Avrupa kökenli bir halk olan Persler İlk Çağ'ın gerçek anlamda ilk büyük imparatorluğunu kurmuşlardır. Ancak Pers İmparatorluğunu tarihte özel kılan olgu, idareleri altına o güne kadar yüksek uygarlık düzeyine ulaşmış hemen hemen bütün Yakın Doğu halklarını (İranlılar, Samiler, Mısırlılar, Anadolu Yunanlıları vb.) toplamayı başarmaları değil, bunu gerçekleştirme biçimleridir. Kitlelere büyük bir baskı ve tedhiş uygulayan Assurların aksine Pers idaresi, uzlaşma, diplomasi ve yerel kültürel dokuya müdahale etmeme gibi daha incelikli uygulamalara sahiptir (Mansel, 1995: 257). Yine Pers devlet geleneği yerel özerklikler ile merkezi otoritenin kontrolü arasında kendine özgü bir denge sağlamayı başarmış ilginç bir sentezi yansıtmaktadır. Örneğin Anadolu'nun Batı kıyılarının vergileri, merkezi Sardes olan Satraplıkta (valilik) toplanıp başkent Persepolis'e gönderiliyorken, bu satraplığa bağlı *Miletos*, *Efesos*, *Theos* gibi Yunan kentleri kendi kent meclisleriyle yönetilmeye devam edilmişlerdir. Hatta Yunan kentleri kendi adlarına sikke kestirmeye dahi yetkiliyken, *Büyük Kral'a* (Pers Şahı) vergi ödedikten sonra hiçbir topluluğun kendi iç yönetimine, dinine, kültürüne karışılmamıştır (Mansel, 1995: 254-255).

Pers diplomasisinin gelişiminde İran dininin de önemli etkisi vardır. İranlıların en önem verdikleri tanrılardan biri olan Mithra, birçok özelliğinin yanı sıra, "1000 gözü ile" antlaşmalara riayet edilip edilmediğini kontrol ederdi. İster diplomatik, isterse sadece iki şahıs arasında olsun, bir antlaşmanın çiğnenmesi ve sözlerin tutulmaması İran dininde asla telafisi olmayan büyük suçlardan biriydi. Yine sıradan bir İranlı için en büyük günah yalan (*drauga*) söylemekti (Wiesehöfer, 2003: 44). Gerek Pers, gerekse onların ardılları olan Sâsâni şahlarının kitabelerinde Yunanlı ve Romalılar sürekli olarak "yalan söylemekle, sözlerini tutmamakla" suçlanmaktadır. Bu, elbette ki, Pers diplomasisinin de her zaman doğrulara dayandığı anlamına

gelmemektedir. Ancak genel olarak İranlılar antlaşmalara sadık bir ulus olarak anılmışlardır. Yazılı kaynaklara bakıldığında, Perslerin yapılan antlaşmaları bozmadıkları, kendilerine sığınan birey veya kentlere zarar vermedikleri söylenilebilir.

Pers diplomasisi sonraki asırlarda Romalılarca da uygulanacak olan böl ve yönet ilkesinden beslenmiştir. Özellikle Anadolu'daki Yunan kent devletlerinin idaresinde Persler, Yunanlıların rekabet duygusundan sonuna kadar yaralanmayı bilmişlerdir. Nitekim aşağıda değinileceği üzere, Yunanlılar arasındaki iç çatışmalar, Pers egemenliğinin en önemli dayanaklarından birini oluşturmuştur.

198

5. ESKİ YUNAN'DA DİPLOMASİ

Yunanlılar İlk Çağ'ın coğrafi, demografik, siyasal ve kültürel açıdan en dağınık topluluklarından birini temsil ediyordu. Bu dağınıklık onları politik olarak zayıflatırken, kültürel açıdan zenginleştirmekteydi. Diplomasi tarihi açısından Eski Yunan muazzam bir kaynak teşkil etmektedir. Yunanlıların zengin diplomatik gelenekleri iki başlık altında incelenebilir. Birinci olarak kendi aralarındaki bitmek bilmeyen rekabetleri, ikinci olarak da "barbar"⁴ olarak adlandırdıkları yabancılarla (Mısırlılar, İranlılar vb.) olan münasebetleri. Bir Yunanlı bazen barbarlar karşısında diğer bir Yunanlının yardımına koşabilmekteydi. Nitekim Perslerin Yunanistan'ı istilası esnasında (MÖ 490) Spartalılar Atina'ya yardım etmişlerdir. Ancak bunun tersi de pekâlâ mümkündü ve iki rakip Yunan kenti birbirlerine karşı barbarlarla ittifak kurabilmişlerdir. Örneğin Miletoslular Perslere karşı isyan ettiklerinde (MÖ 409) Efes, Perslerin yanında yer almış, Persler Yunanistan'ı işgal etiklerinde Atina'ya karşı Thebai şehriyle ittifak kurmuşlardı. Benzer şekilde Atina ile Sparta arasındaki savaşta (MÖ 431), Sparta Perslerden yardım istemiştir. Hatta Spartalı elçiler İran Şahını, Atina'yı haritadan silmeye ikna etmeye çalışmışlardır. Nitekim Spartalılar, Perslerin verdikleri 500 *talantonluk* yardım sonucu kurdukları donanma

⁴ Barbar kelimesi, Eski Yunan'da günümüzdeki gibi "uygar olmayan" anlamında kullanılmıyor, Yunanca konuşmayan farklı etnik grupları betimliyordu. Aslında Yunanlılar, Mısırlılar ve Persler gibi "barbar" ulusların kendilerinden birçok noktada ilerde olduklarının farkındaydılar.

sayesinde Atina'yı yenmeyi başaracaklardır (MÖ 405) (Mansel, 1995: 335).

Yunan polislerinin diplomatik alandaki bu değişkenliğinin önemli bir nedeni, bu kentlerde yaşanan demokratik siyasal sistemdi. Yunan kentlerinde farklı görüşlerden partiler bulunuyor ve bunlar iç siyasette olduğu gibi dış siyasette de farklı politikalara yönelebiliyorlardı. İktidarın değişmesiyle o güne kadar sürdürülen dış politika da bir anda ters yüz olabiliyordu. Eski Yunan dünyasındaki bu karmaşık ilişkiler ağı neticede canlı ve zengin bir diplomasi geleneğinin oluşmasına neden olmuştur. Tecrübeli olmaları nedeniyle Yunanlı diplomatlar Romalılar ve İranlılar tarafından da hizmete alınmışlardır. Yunancanın Akdeniz'in *lingua franca'sı* olarak benimsendiği Helenistik Dönemden (MÖ 330-30) itibaren de, Yunanlılar bu alanda daha da etkin hâle gelmişlerdir. MS 2. yüzyıla gelindiğinde, Romalılar ile Parthlar (İran) arasındaki diplomatik temaslar Yunanca yapılmıştır (Potyemkin, 2009: 60; Campbell, 2013: 217), ki bilindiği üzere *diplomasi* kelimesi de tüm dillere Yunanca'dan girmiştir.

199

IJSl 10/2
Aralık
December
2017

5.1. Eski Yunan'da Elçilik Hukuku

Eski Yunan diplomasisi hakkında en eski kaynaklar *İlyada* destanından elde edilmektedir.⁵ *Troia* Prensi Hektor'un, Yunanlılarla olan savaşı durdurmak için verdiği mücadele buna örnek verilebilir (Homeros, *İlyada* III: 116). Yine bildiğimiz ilk Yunan elçisi olan *Talthybios* da *İlyada'nın* dokuz farklı yerinde karşımıza çıkmaktadır (Homeros, *İlyada* I: 320).

Eski Yunan'da elçilere *kerux* denilmekteydi. Bu sözcük elçi veya haberci anlamlarına gelmektedir. *Kerux'un* yetkileri oldukça sınırlıydı. Sadece kent meclisinin aldığı kararları karşı tarafa iletir ve aldığı cevabı kendi kentine ulaştırırdı. Görüşmek, pazarlık yapmak, konuşulanları değiştirip yorumlamak gibi yetkileri bulunmuyordu.

⁵ Yunan diplomasisin yukarıda anılan iki yönlü yapısı *İlyada'da* belirgin bir şekilde görülmektedir. Hiçbir zaman kalıcı bir siyasal birlik sağlayamayan Yunan kent devletlerinin (*polis*) krallarının kendi aralarındaki çatışmalar (örneğin Agamemnon ile Akhilleus arasındaki çatışma), Troialı düşmanlarıyla yaşananlardan daha uzlaşmaz bir çizgidedir.

Kendinde bu yetkiyi görüp de düşmanla barış yapılması durumunda *Halk Meclisi* bu kararları iptal edebilmekteydi. Örneğin MÖ 499'da Perslerle görüşme yapan bir Atina elçilik heyeti kendi inisiyatifiyi kullanarak, Atina adına Perslere bağlılıklarını bildirmişler ve bir ittifak antlaşması sözü almışlar, ancak geri dönüp görüşme hakkında bilgi verdiklerinde, 700'ler meclisi bu görüşmede alınan kararları onaylamamıştır (Herodotos, V: 73; Adcock, 1948: 4).

Kerux'un yanında, üzerinde karşı tarafa iletilecek mesajların yer aldığı parşömen veya *paperistan* imâl edilmiş ve "ikiye katlanmış bir belge", yani *diploma* bulunurdu (Potyemkin, 2009: 34). *Keruxlar* görevli olduklarını belirten bir âsâ taşırlardı ve bu onlara bir tür diplomatik dokunulmazlık sağlardı.⁶ Yunan geleneğinde elçilere zarar vermek büyük bir suçtu. Yabancı ülkelerden gelen elçiler *proxenos* denilen görevlilerce ağırlanırlardı (Potyemkin, 2009: 31). Elçilik görevinde olmayan yabancılar için de onları koruyan yasalar mevcuttu. Tanrıların habercisi olan Hermes ve adı bilinen ilk Yunan elçisi olan Talthybios, elçileri koruyan tanrılarıydı. Talthybios, zamanla tanrısal bir figüre dönüşmüş, adına tapınaklar inşa edilmişti (Herodotos VII: 134). Talthybios, Yunan veya barbar ayırımı yapmaksızın elçileri gözetir ve onlara zarar verenlerden intikam alırdı. MÖ 492'de Pers elçileri Sparta kentine gelip halkı İranlılara boyun eğmeye davet ettiklerinde, hiç umulmadık bir şekilde kuyulara atılarak öldürülmüşlerdir (Herodotos VII: 133). Yunan geleneklerine tamamen aykırı olan bu cinayetin, elçilerin koruyucu tanrısı Talthybios'un memleketi olan Sparta'da olması daha da üzücü bir durum olmuştu. Rahatsızlık üzerine "Talthybios'un öfkesini" üzerlerine çektiklerini düşünen Sparta Halk Meclisi, kan bedeli olarak Spartalı iki gencin gönüllü olarak Perslere gönderilmesine karar vermiştir.

200

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

⁶ Herodotos s. 576 çevirmenleri Muntekim Ökmen ve Azra Erhat'ın açıklaması.

Resim 3. Talthybios, elçilere mahsus asayı taşıırken görülüyor.

Kaynak: Skyphos G 146 nolu seramik üzerinden detay. Louvre Müzesi, Paris. <https://tr.pinterest.com/pin/44212688839114153/?lp=true>

201

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

Sonunda Sperthies ve Bulis adlı gönüllü elçiler, kan bedelini ödemek için Perslere teslim olurlar ve Susa şehrinde (batı İran) Şah'ın huzuruna çıkarılırlar. Pers hükümdarı karşısında da asi tavırlarını sürdürürler ve Büyük Şah'ı yere eğilerek selamlamayı kabul etmezler. Onların cesaretine saygı duyan Pers hükümdarı, intikam fikrinden vazgeçerek Sparta elçilerinin canını bağışlamıştır (Herodotos, VII: 132-137). Ancak bu bağışlama nedeniyle Talthybios'un istediği intikam da alınamadığından, Yunan inancına göre lanet sonraki nesillere aktarılmıştır. Nitekim bu olaydan 60 sene sonra (MÖ 430) Sperthies ve Bulis'in oğulları Nikolaos ve Aneristos, Sparta ile Persler arasında Atina'ya karşı bir ittifak antlaşması yapmakla görevlendirilmişlerken, Atinalılara esir düşerek öldürülmüşlerdir (Herodotos, VII: 137). Böylece Yunanlılara göre Talthybios'un gecikmiş intikamı yerine gelmiştir.

Bu olaylardan çıkarılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: Birincisi, Eski Yunan'da elçilerin kuramsal olarak dokunulmazlıkları olmasına rağmen, her zaman bu kurallara riayet edilmemiştir. İkincisi, elçilik saygın aileler tarafından yürütülen ve babadan oğla aktarılabilen bir görevdir. Bu durum sadece Sparta'da böyle değildi. Atina'da da bu meslek yalnız *Kerykes* ve *Eumolpidae* gibi tanınmış saygın ailelerin elinde kalmıştı (Karavites, 1987: 42). Herodotos, Mısırlılarda da elçiliğin aile mesleği olarak görüldüğünü yazmıştır (Herodotos, VI: 60). Üçüncü olarak, Perslerin elçilere karşı tutumlarında, Yunanlılardan daha serinkanlı ve köklü bir geleneği temsil ettikleri görülmüyordu.

5.2. Eski Yunan Diplomasinin Ana Hatları

Yukarıda değinildiği üzere, Eski Yunan diplomasisi Yunan polislerinin kendi aralarındaki rekabet ve "barbar" krallıklarla kurulan ilişkiler temelinde ve sürekli değişen bir zemin üzerinde yükselmiştir. Örneğin Yunanlıların Troia Savaşı'ndan sonra Akdeniz'deki güç mücadelesinin bir tarafı olarak ortaya çıktıkları milat olay olan MÖ 499 Miletos isyanı ve hemen ardından yaşananlara bakıldığında, bu iki eğilim arasındaki gel-gitlerden doğan gerilim açıkça görülebilmektedir. Pers yönetimine isyan eden Miletoslular Yunan anakarasına elçiler göndererek yardım istediklerinde, Spartalılar "yabancı" olarak gördükleri Miletos elçilik heyetini kentlerinden kovmuşlardır (Herodotos V: 50). Atina'da ise Themistokles'in liderlik ettiği demokratik parti Atina'nın bir deniz gücü hâline gelmesi için Miletos isyanını kaçırılmaz bir fırsat olarak görmekteyken, tiranlık yanlısı Hippias ve taraftarları ise "Miletos ayaklanmanın Atina'yı ilgilendirmediği, Miletoslular için Perslerle aralarının bozulmaması gerektiği" fikrinde olduklarından (Mansel, 1995: 270), Atina'nın isyana desteği zayıf ve geçici olmuştur. Sonuçta Persler Miletos isyanını bastırırken Yunan şehirlerinin çoğu sessiz kalmış, hatta bu kentin rakibi olan Efesliler kendilerine sığınan isyancıları öldürmüşlerdir.

Persler Miletos isyanına sınırlı da olsa destek veren Atinalıları cezalandırmak amacıyla Yunanistan'a çıktıklarında ise, Atina'nın düşmanı Thebai kenti ve Atina'daki Hippias taraftarları hemen Perslerin safına geçmişlerdir. Buna karşın Sparta ilk kez olarak Atina'nın yanında yer almıştır. Hatta tarihte en son Troia Savaşı'nda görülen bir Yunan ittifakı doğmuş, Atina *arhonu* Themistokles ve

Sparta Kralı Pausinias arasında MÖ 481 yılında bir *Helen Birliği Antlaşması* imzalanmıştır. Yunanlılar Perslere karşı beklenmedik bir direniş sergilemişler, Marathon Savaşı (MÖ 490) ve Salamis Deniz Muharebesi gibi (MÖ 480) önemli mücadeleleri kazanarak Perslerin geri çekilmesini sağlamışlardır.

Pers ordusu çekildikten sonra savaşın kahramanı olan Themistokles ve Pausinias gibi siyasetçiler, Perslerle eskisi gibi iyi geçinmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Oldukça rasyonel olan bu tavrın nedeni, Perslerin Akdeniz'in en önemli ticari limanlarına hâkim olmalarıdır. Ancak her iki siyasetçinin de Perslerle temas halinde oldukları deşifre olunca, radikal milliyetçi" kesimler bu siyasetçileri "vatana ihanet" suçuyla idama mahkûm etmişlerdir. Nitekim Pausinias sığındığı bir tapınakta açlıktan ölüme terk edilirken, Themistokles canını zor kurtarıp Perslere sığınmıştır (Thukydides, I/CXXVIII-CXXXV). Eski düşmanlarına oldukça sıcak davranan Persler ise, Themistokles'i Şah'ın danışmanlığına getirmişlerdir (Thukydides, I/CXXVII-CXXVIII).⁷

Sonunda Pers-Yunan çatışması Atina demokratik partisinin lideri olan Perikles'in girişimleriyle imzalanan *Kallias Barışı*'yla sona ermiştir (MÖ 449). Antlaşma sonucu Persler İon kentlerinin otonomilerini tanımışlar, Ege Denizi'nde savaş gemisi bulundurmamayı kabul etmişlerdir. Karşılığında da Atinalılar, İonia, Kıbrıs ve Libya kıyılarına yaptıkları seferleri sona erdirmeye sözü vermişlerdir (Mansel, 1995: 306). Gerçekten de Persler bir daha Yunanistan'a sefer düzenlememişlerdir. Bu antlaşma bazı Yunanlılarca İonia'nın bağımsızlığından ödün verilmesi olarak görülmüş ve şahinlerin Perikles'i hedef tahtasına koymalarına yol açmıştır. Buna karşın aslında bu antlaşma uzun vadede Atina'nın yararına olmuş ve Perslerle yeniden başlayan deniz ticaretinden en fazla faydalanan kent Atina olmuştur.

⁷ Atina'yı zamanının en büyük deniz gücü haline getirmiş olan Themistokles, kendi bireysel kariyerini her şeyin üzerinde tutan ve Eski Yunan'da oldukça yaygın olan siyasetçi tipinin bir örneği olarak ömrünün sonuna kadar Pers sarayının hizmetinde kalmıştır. Kendi vatandaşları arasında hain olarak görüldüğü için cezaesi gizlice Atina'ya götürülmüştür.

Kallias Barışı'nın ardından Yunanlılar bir kez daha kendi aralarındaki çatışmalara geri dönmüşlerdir. Perikles, savaş istemediği için MÖ 446'da bazı ödünler vermekle birlikte, Sparta ile 30 yıllığına bir barış antlaşması yapmış, ancak barış sadece 15 yıl sürdürebilmiştir. Sonunda kaçınılmaz olan Atina-Sparta rekabeti tarihe *Peloponnes Savaşları* olarak geçen uzun bir çatışma dönemini başlatmıştır (MÖ 431). Başlangıçta denizlerdeki üstünlüğü ile Atina, Sparta ve müttefiklerini abluka altına alarak zor durumda bırakmış ve taraflar MÖ 421'de *Nikias Barış Antlaşması*'nı imzalamışlardır. Antlaşma metni 50 yıllığına yapılmıştır ve genel olarak Atina lehinedir. Ancak barışa rağmen Atina'nın genişlemesi durmayınca, savaş yeniden başlayacaktır. Her iki taraf da bu esnada eski düşmanları Persleri kendi safına çekmeye çalışmaktayken, Persler Spartalıların ittifak teklifini kabul ederek İonia'daki Atina müttefiki kentlere karşı saldırıya geçmişlerdir (MÖ 414). Sparta'ya önemli miktarda para ve asker yardımında bulunan Persler, Atina'nın yenilmesini sağlamışlardır (MÖ 405). Böylece Yunan dünyasının bizzat Yunanlılar (Atina) tarafından birleştirilmesi projesi de sona ermiştir

Yunan dünyasını, Yunanlıların zayıflıklarından yararlanmayı bilen Makedonya Kralı II. Philippos (MÖ 359-336) ve onun tarihin en büyük hükümdarlarından biri olan oğlu Büyük İskender (MÖ 336-323) birleştirecektir. Kendisinin Herakles'in soyundan geldiğini iddia eden, yani Yunanlılarla akraba olduğunu savunan Philippos'a karşı, Atina'nın o dönemki *Arhonu* Demosthenes Perslerle bir ittifak dahi kurmuş (MÖ 340), ancak Makedon yayılmasını engelleyememiştir (Mansel, 1995: 403). Makedonlara yenilen Atina ve müttefikleri şehirleri birer birer Philippos'a teslim etmek zorunda kalmışlardır. Ancak iyi bir diplomat olan Philippos herhangi bir intikam alma yoluna gitmediği gibi, Yunanlılarla ittifak yapmak istediğini bildirmiştir. Sonunda Philippos'un girişimiyle MÖ 337'de Korinth kentinde toplanan *Helen Birliği Kongresi*'nde "Pers hâkimiyeti altındaki Yunanlıları birlikte kurtarma" kararı alınarak hedef doğuya çevrilmiştir. Kendisi ve oğlu İskender'e fahri Atina vatandaşlığı tanınan Philippos, Asya'ya yapacağı sefer hazırlıkları esnasında öldürülünce, yarım kalan projesini tamamlamak, oğlu tarihte "büyük" olarak anılacak olan İskender'e kalacaktır.

6. ROMA İMPARATORLUĞU'NDA DİPLOMASİ

Roma İmparatorluğu, İlk Çağ uygarlığının doruk noktasını temsil etmektedir. Akdeniz havzasındaki tüm hükümdarlıkları kendi sınırları içine katmayı başaran Romalılar, tarihin en uzun süreli imparatorluklarından birini meydana getirmişlerdir. Romalıların bu başarılarının arkasında sağlam bir hukuk sistemi, uzun asırlar boyunca kusursuz işlemiş Cumhuriyet kurumları, disiplinli bir ordu ve elbette zekice oluşturulmuş bir diplomatik gelenek vardır. Romalıların diplomaside bütün öncül uygarlıkları aştıkları rahatlıkla söylenebilir. Nitekim dış politikayla ilgili Roma'dan miras kalmış nice terim günümüzde de kullanılmaktadır: *ad hoc* (tek yönlü), *divide et impera* (böl ve yönet), *de facto* (fiilen), *delegasyon*, *casus belli* (savaş sebebi) *imperia* (imparatorluk), *imperialism* (yayılmacılık) gibi.

205

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

6.1. Romalıların Diplomasi Geleneği

İmparatorluk asırlarında Romalılar arasında yükselen bir fikir, "Roma'nın daha kurulduğu andan itibaren bir dünya imparatorluğu yaratma potansiyeli ve kaderine sahip olduğuydu". Örneğin, Roma'nın kuruluş hikâyesini anlatan ünlü şair Vergilius'un (MÖ 70 MS 19) *Aeneas* adlı destanında kentlin efsanevi atası *Aeneas* şöyle demektedir: "Unutma Romalı! Ulusları yönetmek sana düşer. Senin görevin şunlar olacak: Barışçı yoldan töreleri kabul ettirmek, boyun eğenleri esirgemek ve gururlularını savaşla uslandırmak" (Cornell-Matthews, 1988: 51). Çok sonraki asırların özgüveni ile kaleme alındığı belli olmasına rağmen bu satırlar Roma emperyal stratejisini özetlemektedir. Sıradan bir Romalı gerçekten de kendisini dünyaya düzen getirmek ve farklı ulusları yönetmek ve için tanrılar tarafından görevlendirildiğine inanmaktaydı. Bu gözlem, rehine olarak Roma'ya götürülen Yunan tarihçi Polybios tarafından da yapılmıştır. Polybios, "Romalıların her şeyden önce kendi güçlerine güvendiklerini ve dünyaya belirli bir misyonla geldiklerine inandıklarını" belirtmiştir (Campbell, 2013: 201).

Roma diplomasisinin teorik boyutu hakkında bir dizi teori kitabı ve günümüze kalan Latin atasözlerinden de fikir edinilebilmektedir. Vegetius'un MS 450'de tamamladığı yapıtı *De re Militari*'de yer alan ünlü sözü "barış isteyen savaşa hazır olsun" (*si vis pacem, para bellum*) (Vegetius, 1767: 13) veya "barışı ordular korur" (*arma tuentur pacem*) bunlara örnek olarak verilebilir. Bu sözler, Roma Barışı (*Pax Romana*)

adı verilen Akdeniz denge sisteminin nasıl kurulduğunu da açıklamaktadır. Ancak buradan Romalıların diplomalarını salt savaş üzerine kurdukları sonucu çıkarılmamalıdır. Romalılar hiç bir savaşın sonsuza kadar sürmeyeceğinin farkındaydılar ve savaş barış için bir araç olarak görmekteydiler. “Barış savaştan doğar” (*pax in bello*) atasözü, Romalıların savaşı, aslında savaş sonrası duruma hazırlık olarak gördüklerini belirtmektedir.

6.2. Roma’da Elçilik ve Antlaşmalar Hukuku

Eski Yunan’da olduğu gibi Roma’da da elçilik (*legatus*) saygın bir meslekti⁸ ve elçilik yetkileri Senato⁹ tarafından verilmekteydi. Zaten elçi anlamına gelen *legatus* sözcüğü Latince seçme fiili olan *legeré*’den türemiştir (Campbell, 2013: 203). Elçilerin dokunulmazlıkları vardı ve yabancı krallıklardan gelen elçi heyetleri *hospitium* denilen konuk evlerinde kalırlardı. Hukuken savaş zamanlarında da elçilerin hayatları güvence altındaydı (*jus et sacra legationis*). Düşman krallıklarının elçilerine dahi serbestçe yolculuk edebilmeleri için resmi geçiş belgeleri verilmekteydi (Campbell, 2013: 203).

Romalılar antlaşmaların kutsallığına inanır ve antlaşmaları bozmaktan çekinirlerdi. Antlaşmayı bozan tarafın başına büyük felaketler geleceğine inanmaktaydılar (Potyemkin, 2009: 52). Ancak antlaşmaların sıklıkla bozulduğu ve yenilediği de bir gerçektir. Bu nedenle yürürlükteki bir antlaşmayı bozan taraf gibi görünmek istemediklerinden, karşı tarafı bu konuda adım atması için sıkıştırıp zor durumda bırakırlardı. Örneğin Kartaca ile I. Pön Savaşı sonucunda yapılan barışı bozmak istediklerinde, müttefikleri

⁸ Adı bilinen ilk elçilerden biri, MÖ 499’da Latin konfederasyonu ile ilk barış antlaşmasını imzalayan *Consul Sprius Cassius*’tur. Elçinin üç adı olması, onun yüksek tabakadan biri olduğunu göstermektedir. Roma’da yalnız saygın ailelerden gelenlerin üç veya daha fazla isim taşıma hakları vardı.

⁹ Romalılar MÖ 509’da çıkan bir ihtilal sonucu yabancı kralları kovarak Roma Cumhuriyetini ilân ettiler. Şehrin idaresi yüksek sınıflardan (*Patrici*) oluşan bir Senatoya devredildi ve devletin resmi adı *Roma Halkı ve Senatosu* (*Senatus Populusque Romanus/SPQR*) olarak belirlendi. Her ne kadar tarihçiler, Augustus’tan itibaren (MÖ 27) Roma’yı artık imparatorluk olarak kabul etmekteyseler de, Roma yıkılışına kadar kendini daima bir cumhuriyet olarak görmüştür.

İspanya'daki Sagantum'un haklarını bahane etmişler ve aslında kendilerini tehdit etmeyen Kartaca'yı saldırgan taraf olarak göstermişlerdi (Faulkner, 2015: 108-109). Benzer şekilde Üçüncü Pön Savaşı'nı başlatmak için de *Numidia* Krallığını, Kartaca üzerine saldırtmışlar, Kartaca kendini savunmak için cevap verdiğinde de, "Roma'nun bir dostuna savaş açtığı gerekçesiyle" Kartaca ile yapılan barış antlaşmasının geçersiz sayıldığını ilân etmişlerdi (Faulkner, 2015: 130). Zaten genel olarak Akdeniz'e yayılmaları esnasında Romalıların diplomatik çözümler yerine savaşmayı tercih ettikleri görülmektedir. Özellikle Kartaca'nın sahip olduğu zenginliklere el koymayı gözüne kestirmiş olan Romalılar, özünde barışçıl bir ticaret şehri olan Kartaca barış istedikçe karşı tarafı zorla savaşa sürüklemeye çalışan saldırgan bir politika izlemişlerdir (Faulkner, 2015: 99-104). Romalıların Kartaca meselesini çözmek için baştan itibaren diplomatik olmayan yolları ön plana çıkarması, Cato'nun meşhur "Kartaca yıkılmalıdır" (*delenda est Carthago*) sözüyle somutlaşmıştır (Faulkner, 2015: 130).

207

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

Kural gereği Roma'da savaş açma ve nihai barış yapma yetkileri Senato'nun elindeydi (Üreten, 2005: 203). Senatoya danışmadan barış antlaşması yapılması veya savaş başlatılması durumunda en yüksek idari memur olan *Consul* Senatoya hesap vermekle yükümlüydü. Roma hukuku, elçilerin yetkilerini de son derece sınırlı tutmaktaydı. Onların da *Consuller* gibi tek başlarına barış veya savaş şartlarını görüşme ve müzakere etme yetkileri bulunmuyordu. Yine elçilerin kendilerine verilen armağanları kabul etmeleri kesinlikle yasaktı. Armağan aldıkları durumlarda bunu hazineye irad kaydettirmekle yükümlüydüler. MÖ 273'te Mısır'la kurulan ilk diplomatik temasta Romalı elçilere pahalı hediyeler verildiğinde, elçiler tedirginliğe kapılmışlardı (Cornell, Matthews, 1988: 42).

6.3. Erken Cumhuriyet Devrinde Roma'nın Önemli Diplomatik Antlaşmaları

Tarihsel kaynaklar sayesinde Cumhuriyet devrinde yapılan 260 kadar uluslararası antlaşmanın varlığından haberdarız (Campbell, 2013: 205). Roma, daha Cumhuriyetin kurulduğu andan itibaren diplomatik bir güç olarak doğdu. Cumhuriyetin kurulduğu yıl olan MÖ 509'da Batı Akdeniz'in en büyük gücü olan Kartacalılarla (Modern Tunus) bir dostluk antlaşması imzalanmıştı. İçeriği tarihçi Poybios tarafından aktarılan bu antlaşma, karşılıklı iyi niyet ve dostluk temelinde

yapılmıştı. Antlaşmayla her iki ülke de kendi tüccarlarına eşit haklar tanıyor ve tarafların hangi sınırlara kadar gemilerle dolaşabileceklerini net biçimde tanımlanıyordu (Moscati, 2004: 169-170).

İlk asırlarda gücü sınırlı olan Roma Cumhuriyeti, komşu Latin kentleri ile iyi geçinmeye çalışıyor, onlarla eşitlik temelinde dostluk antlaşmaları imzalıyordu. Roma tarihinde tarafların eşit olarak kabul edildiği bu türden antlaşmalara *foedus aequum* denilmekteydi (Demircioğlu, 1993: 79). Roma ile Latin kentleri arasında yapılan bu ilk antlaşmalar, daha sonra yapılacak olanlara da örnek olacaktır. MÖ 486'da Apenin Dağlarındaki kabileler ve bazı Etrüsk kentleriyle de *foedus aequum* antlaşmaları imzalandı. Roma, bu antlaşmalar sayesinde baş düşmanı olan Vei kent devletine karşı konumunu güçlendirmiş oluyordu. Ancak Cumhuriyetin ilk 100 senesi boyunca Roma şehri, kent sınırları dışına gücünü taşımayı başaramayacaktı. Bu dönemde Roma'nın savaştan çok, uzun süreli barış antlaşmaları imzalayarak güçlenmeye çalıştığı görülmektedir. Örneğin Vei ile MÖ 474'te 40 seneliğine bir barış antlaşması imzalandı. Ardından Orta İtalya'ya hâkim olan Sabin kabileleri ile savaşlar MÖ449'da bir barış antlaşmasıyla sona erdi. Bunun ardından ilişkilerin bozulduğu Vei ile MÖ 425'te 20 senelik yeni bir barış antlaşması imzalandı. 20 yıl sona erdiğinde Roma ve Vei yine savaşa tutuştular. Roma'nın bu en önemli rakibi ile yaptığı son savaş, en sonunda Vei'nin teslim olmasıyla neticelendi (MÖ 395). Vei'nin teslim olması aslında askeri olduğu kadar diplomatik bir başarı idi. Roma, diğer Etrüsk şehirlerini kendi yanına çekerek veya en azından tarafsız kalmasını sağlayarak Vei'yi yenmeyi başarmıştı (Demircioğlu, 1993: 84).

Vei'nin alınmasının (MÖ 395) ardından Roma, bütün enerjisini İtalya'nın tamamına hâkim olmaya harcadı. Akılcı hareket eden Romalılar, İtalya'da hâkimiyet mücadelesi verirken, en güçlü komşuları olan Kartacalılarla iyi geçinmeye çalışıyorlardı. MÖ 348'de yenilenen dostluk antlaşmasında Romalılar, Kartacalılara, Batı Akdeniz'de koloniler kurmayacaklarına dair taahhütte bulundular. Zaten bu dönemde Romalıların böylesi bir projeye girişecek güçte donanmaları yoktu. Ancak Kartaca Dostluk Antlaşması'nı öncekilerden ayıran bir ayrıntı dikkati çekiyordu. Roma bu antlaşmayı salt kendi adına değil, tüm Latin kentleri adına imzalamıştı. Bu açıkça Roma'nın dış ilişkilerde artık bütün Latin konfederasyonunu temsil etme iddiasında olduğunu göstermekteydi

(Demircioğlu, 1993: 115). Antlaşmanın imzalanması Kartaca'nın da bu durumu kabullendiğini göstermekteydi. Bu dönemden itibaren kendilerine güvenleri artan Romalılar, İtalyan kentleri ile eşitlik temelindeki *foedus aequum* tipi antlaşmaları terk etmeye başlayarak, tek taraflı yaptırımlara dayanan *foedus iuiquum* tipi antlaşmalar dayatmaya başladılar.

MÖ 4. yüzyıl Roma diplomasisinin temellerinin atıldığı dönem oldu. Romalılar bu dönemde güçlü rakiplerle uğraşmak yerine, kargaşa içindeki komşu kent devletlerini kendi idareleri altına almaya başladılar. Onların bu yayılımı sadece savaş yoluyla değil, çeşitli şehirleri Roma vatandaşlığına kabul etme taktiği ile de gerçekleşmişti. Roma vatandaşı olmak Latinler için cazip bir teklifti. Nitekim MÖ 338'de gerçekleşen reformlar sonucunda bazı Latin şehirleri Roma vatandaşlığına kabul edildiler. Her kentle ayrı tarzda bir antlaşma yapılarak bilinçli bir ayırım yapıldı. Bu yöntemle Latinlerin eski kabile ittifakları da parçalanmış oluyordu. Bu politika daha sonradan *divide et impera*, yani böl ve yönet olarak isimlendirilecekti (Demircioğlu, 1993: 127).

6.4. Roma'nın Bir Akdeniz Gücü Olması

MÖ 290 dolayında bütün İtalyan kavimlerini şu veya bu şekilde kendi ittifak sistemi içinde toplamayı başaran Romalılar, MÖ 281-263 arasında zorlukla da olsa Güney İtalya'daki Yunan kentlerini denetimleri altına aldılar (Cornell, Matthews, 1988: 38). Artık Roma Akdeniz'de saygın bir güç haline gelmişti. Romalıların yükselişi Akdeniz dünyasında yankısını buldu ve birçok krallık Romalılarla temasa geçip dostluk ve ticaret antlaşmaları yapmak için sıraya girdiler. Bunlar arasında Romalılar için en önemlisi Mısır'da hüküm süren Ptolemaios hanedanıyla yapılan dostluk muahedesi idi (MÖ 273) (Demircioğlu, 1993: 115). Böylece Roma-Mısır diplomatik ilişkileri kurulurken Roma, Mısır gibi kadim bir güç tarafından tanınmanın faydalarından yararlanmaya başlamış oldu. Mısır'la ittifak kurulurken Roma, asırlardır karşı karşıya gelmeye çekindiği Kartaca ile savaşa hazırlanıyordu. Kartaca ile son dostluk antlaşması MÖ 279'da Roma-Epiros Savaşı devam ederken imzalanmıştı. Şimdi İtalya'da rakibi kalmayan Romalılar, gözlerini Kartacalıların elindeki Sicilya ve Sardinya Adalarına dikmişlerdi.

Antik Çağın en önemli savaşlarından biri olarak görülen Roma-Kartaca mücadelesi veya tarihçilerin verdiği isimle “Pön Savaşları”,¹⁰ MÖ 264’te, Sicilya’nın Messena kentinde kimin kral olacağıyla ilgili bir tartışmadan çıkmış ve aralıklarla devam ederek 100 yıl kadar sürmüştür. Savaşın ilk aşaması MÖ 264’te başladı ve MÖ 241’e kadar sürdü. Savaş sonunda Kartacalılar barış istediler ve Sicilya’yı Romalılara bırakmayı kabul ettiler. Böylece Romalılar ilk deniz aşırı eyaletlerini (*Provincia*) kazanmış oldular. Ayrıca Kartaca 300.000 *talantonluk* savaş tazminatını on sene içinde ödemeyi de kabul ediyordu (Demircioğlu, 1993: 224-225). Ancak Kartaca’nın zayıflığından yararlanmak isteyen Roma, MÖ 241 antlaşmasının hükümlerini hiçe sayarak Kartaca’ya ek mükellefiyetler yükledi ve hem Sardinya’yı, hem de 1200 *talantonluk* savaş tazminatı daha istedi. Romalılarla karşı karşıya gelmemek için Kartaca, Korsika ve Sardinya Adalarını Romalılara bırakmayı ve istenilen parayı ödemeyi kabul etmek zorunda kaldı (MÖ 238). Ancak Romalılara bunlar da yetmediği için, Kartaca ile yeni bir savaş çıkartmanın yolları aranıyordu. Bu sefer Kartaca’nın *İber*’de (İspanya) yaptığı yeni fetihler protesto edildi ve Kartaca’ya elçiler gönderilerek *İber* Yarımadasında kuşatılan “Roma dostu” kentleri rahat bırakması istendi. Roma elçi heyeti, Roma taleplerini iletmek için Kartaca Senatosuna gitti ve orada: “İşte size barış ve savaş getiriyoruz. Hangisini isterseniz onu alın” şeklinde konuşma yaptı. Cevap olarak Kartacalılar savaşa da, barışa da hazır olduklarını belirttiler (Cornell, Matthews, 1988: 45-46).

İkinci Pön Savaşı MÖ 218’de, başlangıçta Kartacalıların olağanüstü başarılarıyla başlamasına rağmen, sonuçta yenilen Kartacalılar MÖ 201’de yapılan antlaşmayla Afrika sahilleri dışındaki tüm kolonilerini ve donanmasını Romalılara terk etmek zorunda kaldılar. Bu, Kartaca’nın iktisadî ve askerî olarak çöküşü anlamına gelmekteydi. Antlaşma gereği Roma, ordusunun tasfiyesi karşılığında Kartaca’yı saldırgan komşusu *Numidia*’ya (Modern Cezayir) karşı koruyacağına dair güvence veriyordu. Ancak pratikte Roma hiç de söz verdiği şekilde hareket etmedi ve Kartaca’nın tüm müdahale çağrılarına rağmen *Numidia*’yı durdurmadı. Hatta *Numidia*-Kartaca gerilimi Romalılar tarafından bilinçli şekilde tahrik edilerek Kartaca’ya üçüncü kez savaş ilân edilmesi sağlandı. Bu savaşa bir gerekçe bulmakta

¹⁰ Pön, yani *Punicus*, Fenike kökenli olan Kartacalılara Romalıların verdiği isimdir.

Roma Senatosu da oldukça zorlanmıştı (Harris, 1985: 127-128). Roma ile barış görüşmelerine giden Kartacalı elçilere, kentlerini terk edip 10 km güneyde, yani çöl içinde yeni bir yere yerleşmeleri gibi asla kabul edemeyecekleri bir ön şart koşuldu. Bu teklifi kabul etmeyen Kartacalılar kentlerini savunmaya hazırlandılar ve gerçekten de tüm sivil halkın katıldığı büyük bir savunma savaşı verdiler. Ancak bu, sadece umutsuzca verilen bir son savaş oldu. Kartaca yakılıp yok edildi (MÖ 150), halkı da köle olarak satıldı.

Romalılar bir yandan da Doğu Akdeniz'de yayılmaya devam etmekteydiler. Bu yayılım başlangıçta sadece diplomatik ittifaklar yoluyla olmaktadır. Örneğin Romalılarla Makedonya Krallığı arasındaki mücadele esansında, Roma'nın gücünden yaralanmak isteyen Pergamon Krallığı Romalılarla bir dostluk antlaşması imzaladı (MÖ 208). Pergamon Krallığı bundan sonra Roma'nın en sıkı müttefiki olacak, hatta Romalıların Anadolu'yu fethetmelerinde kilit rol oynayacaktı. Her ne kadar diplomasi tarihçileri çok uluslu antlaşmaları genellikle yakın çağlara ait bir olgu olarak görme eğilimindeyseler de, MÖ 205'te imzalanan *Phonike Barışı* Roma ve Makedonya'nın tüm müttefiklerini kapsayan gerçek bir uluslararası antlaşmaydı. Makedonya'nın müttefiki olan *Akhaia Birliği* ve *Bithynia* Krallığı ile Romanın müttefikleri olan *Epiros*, *Rhodos* ve *Pergamon* Krallığı gibi ülkeler antlaşma masasında hazır bulundular. Ancak antlaşma her iki tarafı da memnun etmemişti. Roma bir süreliğine Doğu'daki meselelere karışmak istemiyordu. Fakat Mısır'dan, Pergamon'dan ve Rodos'tan sürekli olarak Roma'ya gelip giden elçi heyetleri, Romalıları Makedonya'ya karşı kıskırtmaya devam ettiler. Makedonya ile Selevkos Krallığının gizli bir ittifak içinde oldukları ve ileride büyük bir tehdiye dönüşmeden engellenmeleri gerektiğini söyleyerek Roma'yı savaşa ikna ettiler (Demircioğlu, 1993: 303).

Sonunda beklenen ikinci Makedon Savaşı başlamış oldu (MÖ 200). Romalılar bu sefer Yunan kentlerinin büyük kısmını kendi yanlarına çekmeyi başarmışlardı. Bu esnada Romalı diplomatlar büyük bir başarı elde ederek Selevkos (Suriye) Kralı Antiokhos'u Makedonya'ya destek vermek için savaşa dâhil olmaktan son anda vazgeçirdiler (Demircioğlu, 1993: 309). Sonunda yalnız kalan Makedonya barış istemek zorunda kaldı (MÖ 196). Makedonlar, savaş tazminatı ödemeyi, donanmalarını teslim etmeyi, işgal ettikleri Çanakkale Boğazı (*Hellespontos*) çevresinden çekilmeyi kabul ettiler. Yunanlılar bu antlaşmayı yetersiz bularak Romalılardan Makedonya Krallığını

ortadan kaldırmalarını istediler. Buna karşın bölgenin parçalı siyasi yapısını çıkarlarına daha uygun bulan Romalılar, zayıflatılmış bir Makedon Krallığının devamından ve bölgenin iyice atomize olmasından yanaydılar. Üstelik Makedonya krallığının ortadan kalkması, bu krallığın yaydığı tehdit yüzünden Roma saflarına geçmiş Yunanlıların bağlılığını da sona erdirebilirdi. Romalılar, Yunanlıları kendilerine mahkûm eden “Makedon sopasının” kaybolmasından yana değildiler (Demircioğlu, 1993: 317). Ancak Yunanistan’a tamamen hâkim olmaya başladıktan sonra Romalılar, MÖ 168’de Makedonya’yı birbiriyle diplomatik temas kurmaları yasak olan dört cumhuriyete ayırdılar (Faulkner, 2015: 100-104).

Bir kez daha *divide et impera* ilkesiyle hareket eden Roma, Yunanistan’da *Akha*, *Boiot*, *Etol* ittifakı, *Epiros* Krallığı, *Atina*, *Sparta* gibi hükümetlerden kâh birini, kâh ötekini destekliyor, bunların birleşmesine asla müsaade etmiyor, yok olmalarına da izin vermiyordu. Aralarında sürekli sınır çatışması olan bu Yunan kentleri arasında hâkem rolü oynuyor, her kentin bağımsızlığını koruma garantisi ilkesi altında Yunanistan’ı siyasal parçalanmışlık ve kaos içinde tutuyordu. Sonunda sayıları yüzleri bulan Yunan kent devletlerinin yarattığı istikrarsız ortamdan bunalan orta sınıflar, tüccarlar ve köylüler, Romalıların doğrudan müdahalesine razı duruma geliyorlardı. Roma’nın Yunanistan’a hâkim olması askerî zaferlerden ziyâde, bu politika sayesinde gerçekleşecekti. Ayrıca kendi sınırları içerisinde demokratik kurumların işletilmesine önem veren Romalılar, Yunan dünyasındaki demokratik rejimleri yıkarak *timokrasi* denilen rejimlerin kurulmasını sağladılar ve kendileri ile işbirliği hâlindeki elit sınıfları iktidara getirdiler. Timokratik senatoların yetkisi sınırsızdı ve Yunan demokrasilerinde olduğu gibi halk meclislerine hesap verme yükümlülükleri bulunmuyordu (Demircioğlu, 1993: 381).

Makedonya Krallığı’nın ardından Romalıların Ege Denizi’nden Hindistan’a kadar uzanan Selevkos Krallığını parçalaması da savaştan ziyâde diplomatik yöntemlerle olmuştur. Roma-Selevkos mücadelesinde Romalılar bütün Yunan kentlerini kendi yanlarına çekmeyi başardılar. Düşmanlarını daha da zayıflatmak için Selevkos idaresinden memnuniyetiz olan Yahudileri Selevkos krallığına karşı isyana teşvik ettiler ve Yahudilerin MÖ 163’te Kudüs civarında özerk bir krallık kurmalarını desteklediler (Demircioğlu, 1993: 406). Selevkoslar Anadolu’daki kayıplarını Mısır’ı fethederek kapatmaya

çalıştılar, ancak tam bu konuda başarılı olmak üzereyken, Roma elçisi Gaius Publius Laenas, Selevkos Kralı Antiokhos'la bizzat görüşüp (MÖ 169) "Mısır'ın Roma koruması altında olduğunu" söyledi ve derhal kuvvetlerini geri çekmesini istedi. Antiokhos düşünmek için müddet isteyince, Roma elçisi, kralın ayakları altındaki kumlara bir daire çizerek, "bu daire içinden çıkmadan önce kararını vermesini" dikte etti (Demircioğlu, 1993: 391). Kuşkusuz diplomatik bir saygısızlık olarak nitelendirilebilecek olan bu hareket Roma devletinin gücünü ve kararlılığını gösteriyordu. Antiokhos, Roma'nın şartlarını kabul ederek Mısır'dan çekilmek zorunda kaldı. Roma artık ordulara gerek duymadan tek bir elçisiyle krallıkların kaderini belirleyebiliyordu.

213

Romalıların bu dönemden itibaren eski diplomatik nezaketlerini bir yana bırakarak, Helenistik ülkelerden "dost" ve müttefik" kralları dâhi aşağılamayı bir gelenek hâline getirdikleri görülmektedir. Roma kaynakları bu dönemde bir görüşme randevusu ayarlamak için Senato önünde bekleyip duran ve görüşme talepleri reddedilen ya da en alt düzeyde memurlarla muhatap edilen, hatta İtalyan topraklarına ayak basmadan sınır muhafızları tarafından geri gönderilen kralların acınası hallerinin ayrıntılı bir tablosunu çizer (Demircioğlu, 1993: 406).

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

Romalılar *divide et imperia* ilkesi gereği Selevkoslardan alınan topraklara el koymak yerine, Anadolu'da birçok küçük krallığın oluşmasının temelini attılar. Gereğinden fazla güçlendiklerini düşündükleri eski müttefikleri Pergamon ve Rodos'u dengelemek için de, Bithynia Krallığını desteklemeye başladılar. Rodos elçilerine ağır şartlar dayatarak MÖ 164'te "dostluk antlaşmasını" *foedus aequum* olarak değil, Rodos'un bütün ticari haklarını kısıtlayan, kolonilerine el koyan, hükümetinin değişmesine neden olan bir *foedus iuiquum* olarak yenilediler (Demircioğlu, 1993: 385-386). Bu dönemde birçok kral ve orta tabaka halk temsilcileri ülkelerinin doğrudan Romalılarca yönetilmesinden yanaydı. Pergamon Kralı III. Attalos, krallık topraklarını Romalılara bırakan tartışmalı bir vasiyetname bırakarak öldü (MÖ 133). Mısır'da da benzer bir girişim son anda engellenmişti (Demircioğlu, 1993: 407). MÖ 74'te de Bithynia Kralı da ülkesini Romalılar bırakacaktı (Freeman, 2003, 404). Bu tür miras bırakma olayları Roma diplomasisinin gizli başarıları idi. Krallar bir şekilde danışmanları ve Romalı elçiler tarafından ülkelerinin en iyi biçimde Romalılar tarafından yönetilebileceğine ikna ediliyorlardı. Bu ikna yöntemi için genellikle düşman uluslar egemenlik altına alınmak

istenen krallığa saldırtılıyordu. Cumhuriyet Devrinde yazılan ve gerçek bir diplomasi klasiği olan Caesar'ın *Gallia Savaşları*'nda (*Bellum Gallicium*) anlattığı gibi, düşman kabileleri birbirlerine karşı kıskırtmak ve zayıflatmak, aralarından müttefikler edinmek, Romalılar için oldukça kolaydı. Caesar, Germenlere karşı Gallilerin yardımını kazanmayı başarmış ve onlarca farklı kabilenin birbirlerine olan güvensizliğinden faydalanarak *Gallia*'da büyük fetihlerde bulunmuştu (Caesar I: 20-33).

6.5. Parth (İran)-Roma Mücadelesi

214

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

Romalıların kendilerine eşit olarak kabul ettikleri yegâne güç Parth Krallığı'ydı. Aslında başlangıçta Selevkoslara tabi olan Parthlar, Romalıların Selevkos devletini zayıflatmasıyla güçlenmişlerdir. Parthlar ile Romalılar arasındaki ilk resmi temas MÖ 92 yılında Fırat nehri kıyısında gerçekleşti. Romalılar Parthların da diğer komşu krallıklar gibi kendilerine bağlılık bildireceklerini sanmaktaydılar. İdari açıdan zayıf doğulu krallıklarla o güne kadar kurdukları ilişkiler sonucunda, bu güçlere karşı küçümseyici bir yaklaşıma sahip olmuşlar, Asya krallıklarının kolay dağılan, disiplinsiz ordularıyla karşılaşmaları neticesinde, söz konusu krallıkları kolay hedef olarak görmeye alışmışlardı. MÖ 92'de Roma elçisi Sulla, Parth elçisini küçümseyerek aşağılamıştı (bu arada, Parth elçisi Romalılara gereken cevabı vermediği gerekçesiyle idam edilmiştir). Pompeius da Parthları kızdıracak şekilde Parth kralına *Şahlar Şahu* olarak değil, sadece *Kral (rex)* unvanıyla seslenmişti (Freeman, 2003: 346).

Ancak Romalılar, Parthları küçümsemelerinin bedelini MÖ 53'teki *Carthae* (Harran) savaşında, dönemin en güçlü *Consulü* olan Crassus'un canıyla ve Roma ordusunun yok olmasıyla ödeyeceklerdi. Savaş esnasında Romalıların askerî sancakları (*standard*) Parthların eline geçmişti. Romalılar kırılan onurlarını onarmak ve sancaklarını geri almak için tekrar bir sefer düzenlediler. MÖ 34'te Parthlar bir diğer ünlü Romalı *Consul* olan Marcus Antonius'u da yenilgiye uğrattılar. En sonunda gerçek bir rakiple karşılaştıklarını fark eden Romalılar Augustus döneminde Parthları kendileriyle eşit bir güç olarak tanıdılar. Bu, Roma tarihinde ilk kez gerçekleşiyordu. Roma ve Parth elçileri, modern dönemlerde olduğu gibi, iki devlet arasında sınır teşkil eden Fırat Nehir üzerinde tarafsız bölge konumundaki bir adada görüşmelere yaptılar (Campbell, 2013: 218). Yapılan görüşmeler

neticesinde MÖ 20'de Parthlar bir iyi niyet göstergesi olarak Romalılara sancaklarını geri verdiler (Campbell, 2013: 221).

Romalılar, Parth elçilerine bundan sonra da eşitleri olarak davranmaya -hatta kimi zaman kendi yasalarından da ödünler vermek pahasına- devam ettiler. Parthların müttefiki olan Ermeni Kralı Tridates'in, İmparator Nero'yu Roma'da ziyareti esnasında, Romaların zayıf devletlerin elçilerine kötü davrandıklarını bilen Parthlar, Ermeni Kralının en üst seviyede karşılanması için Romalılara uyarıda bulundular. Gerçekten de Ermeni Kralı ve yanında getirdiği üç bin kişilik heyet, Roma tarihinde görülmedik bir şekilde törenlerle karşılandı. Senatörler bile bu törenlere iştirak ettiler (Potyemkin, 2009: 68). Bu kalabalık heyetin tüm masrafları Roma hazinesinden ödendi. İmparatorun huzuruna silahlı olarak çıkmak yasak olduğu halde, Tridat kılıcını teslim etmek istemeyince, kılıcı kabzasına mihlanarak bir ara formül bulundu (Campbell, 2013: 219). Parthlarla barış yapılması Romalıların İpek Yolu vasıtasıyla Orta Asya ve Çin ile temasını sağladı. İmparator Augustus'un Ankara'da bulunan yazıtında Çin'le kurulan temastan söz eder. Çin kaynakları da MS 166'da İmparator Marcus Aurelius'un elçilerinin Çin'e geldiklerini teyit etmektedir (Potyemkin, 2009: 69).

215

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

6.6. İmparatorluk Dönemi Roma Dış Politikası: *Pax Romana*

Tarihçiler genellikle MÖ 27 Augustus'un iktidarından sonraki dönemi Roma'nın İmparatorluk Çağı olarak nitelerler. Hâlbuki Augustus veya diğer adıyla Octavius, kendisini Cumhuriyeti (*res publica*) yeniden kuran birinci vatandaş (*principatus*) olarak görmüştür (Cornell-Matthews, 1988: 75). Buna karşın sitemin klasik cumhuriyet dönemindeki bazı niteliklerinin kaybolması,¹¹ Roma'nın artık bir

¹¹ Bu eğilim, Cumhuriyetin son asrında bazı siyasi liderlerin Senatonun gücünü açacak derecede güçlenmesinin bir sonucuuydu. Sınırların aşırı biçimde genişlemesi, Senatonun konsüller üzerindeki denetleme gücünün giderek zayıflamasına yol açmıştı. Anadolu ve Britanya gibi uzak bölgelere yapılan seferler, konsüllerin eskiden olduğu gibi sadece bir yıllığına görevlendirilmelerini imkânsız kılıyordu. Böylece beş senesini (MÖ 56-52) *Galya'yı* (Fransa) fethetmeye harcayan Caesar örneğinde olduğu gibi belirli bir bölgede uzun süre kalan konsüller, artık o bölgenin fiili egemeni gibi hareket etmeye alışıyorlardı. Caesar'la birlikte geç Cumhuriyet dönemin en güçlü simalarından olan Pompeius, Anadolu ve

imparator tarafından yönetildiği algısını güçlendirmektedir. Açıkçası İmparatorluk dönemi Roma dış politikası, Cumhuriyet zamanları kadar renkli ve yaratıcı değildir. MÖ 27’de Octavius’un hükümdarlığı başladığında, imparatorluğun Parthlar haricinde dişe dokunur bir rakibi kalmamıştır. Avrupa’nın henüz Roma egemenliğine girmeyen bölgelerinde devlet aşamasına ulaşmamış Germen kabileleri bulunmaktadır. Parth meselesi ise Romalıların bu devleti kendilerinin dengi olarak görmeleri ile sorun olmaktan çıkmış gibiydi. Roma’nın Akdeniz’de rakipsiz kaldığı erken imparatorluk asırlarına tekabül eden bu sakin döneme *Pax Romana* (*Roma Barışı*) denilmektedir. İki asır kadar süren bu dönem insanlık tarihinde ticaret, nüfus artışı, kentlerin gelişmesi gibi unsurlar açısından eşsiz bir çağı temsil eder. Bu dönemde barışçıl siyaset o derece başarılı olmuştur ki, Roma ordusu küçültülerek sadece 26 lejyona (takriben 140.000 kişi) indirilmiştir (Cornell, Matthews, 1988: 45-46). Pön Savaşları esnasında (MÖ 215) sadece İtalya’yı kontrol edebilmek için aynı sayıda lejyon bulundurulduğu hatırlanırsa (Faulkner, 2015: 115), Britanya Adalarından Fırat Nehrine uzanan bir devletin korunması için bu sayıda askerin yeterli olması *Pax Romana*’nın başarısının en önemli kanıtıdır.

Pax Romana’nın korunması ve devamı, Octavius’un ve ardıllarının temel politikası olduğu söylenebilir. Romalılar, barışın korunması için dışı bir düşman olan Parthlarla doğrudan sınırdaş olmamaya özen göstermişlerdir. Bu nedenle Anadolu’nun orta ve doğu bölgelerinde *Armenia*, *Kappadokia* ve *Kommagene* gibi Roma güdümlü kukla (*clines*) bazı krallıkların mevcudiyetini desteklemişlerdir. Yine Mezopotamya bölgesindeki *Palmyra* ve Filistin’deki Herodes hanedanının idaresindeki Yahudi (*Iudea*) Krallığı da benzer bir işlevi görmekteydi. Tüm bu devletler genelde Roma’ya sâdik olmakla birlikte, bazen Parthlar ile Roma arasındaki gerginlikten faydalanarak kendi etki alanlarını genişletme yoluna da gidebilmekteydiler. MS 70-71’deki Yahudi isyanı, her ne kadar Yahudilerin tamamı bu ayaklanmaya katılmasa da, Roma diplomasisinin tıkanıp nokta temsil ediyordu ve Romalıların Yahudi sorununun çözüm yolu asırlar önce Assur ve

Suriye’yi Roma sınırları içine katarken (MÖ 66-62) dört senesini bu bölgede harcamıştı. El koyduğu ganimetleri kendi inisiyatifiyle askerlerine dağıtmıştı. Yaptığı hiçbir uygulamada Senato’ya danışma ve hesap verme ihtiyacı hissetmemişti (Cornell-Matthews, 1988: 68).

Bâbillilerin yaptığından çok daha acımasız bir şekilde olmuş, Kudüs'teki tapınak yıkılıp Yahudilerin bu kentte yaşamaları yasaklanmıştı.¹²

Yahudi isyanı *cliens* tarzı idarenin zaaflarını ortaya koymuştu. Sonunda Romalılar, bu türden kukla krallıklara son vererek, Anadolu, Suriye ve Filistin'i doğrudan merkeze bağlı eyaletler (*provincia*) olarak yeniden teşkilatlandılar. Böylece Fırat Nehri, Parthlara Romalılar arasında sınır oldu ve Mezopotamya ile Ermenistan'a hâkim olma konusunda bitmek bilmeyen bir rekabet başladı. MS 224 yılında İran'da Parthların devrilip yerine çok daha yayılcı bir dış siyaset izleyen Sāsāni hanedanlığının kurulması, Roma için ciddi bir talihsizlik olmuştur. İran geleneklerine Parthlardan daha tutkulu bir şekilde bağlı olan Sāsāniler, Romalı yazarlara göre kendilerini Kyros'un ardılı kabul ediyor ve eski Pers topraklarını (yani Anadolu, Suriye ve Mısır'ı) geri istiyorlardı (Dodgeon, Lieu, 1992: 16-17). İran Şahı Ardaşir (MS 224-242), Romalılara gözdağı vermek amacıyla uzun boylu 400 genci gösterişli elbiseler ve ziynet eşyalarıyla süsleyerek elçi olarak göndermişti. Bu elçiler, Herodianus'a göre, İmparator'dan Suriye ve Marmara kıyılarına kadar olan tüm Küçük Asya'yı - Perslerin varisçileri olarak- istemişlerdir (Dodgeon, Lieu, 1992: 19-20). Ancak İmparator bu gençleri alıkoyarak hepsinin Phrygia'daki köylerde iskân edilmesini emretmiştir. Bu da açıkça savaş ilânı anlamına gelmekteydi. Roma-Sāsāni mücadelesi ileride, tarihte ilk kez bir Roma imparatorunun (*Valerianus*) savaşta esir düştüğü ve devletin aşağılandığı zorlu bir sürece dönüşecektir.

217

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

¹² Yahudi ayaklanmaları neticesinde 3 milyon kişinin öldüğünü yazan Eusebios'un iddiası abartılı olmakla birlikte, büyük bir kıyım yaşandığını hissettirmektedir (Eusebeios, *Kilise Tarihi*, III/68).

Resim 4. Romalılar için bir utanç tablosu. Şiraz yakınlarındaki Nakş-i Rüstem kabartmasında, İran Şahı Şâpür (MS 240-270) atının üzerinde İmparator Valerianus' u (MS 253-260) kolundan tutmuş olarak resmedilmiş. Sol tarafta diz çöken kişinin sonraki İmparator Philippus (MS 244-249), sağdaki kişinin ise Zerdüştî rahip Kartîr olduğu tahmin edilmektedir. Kaynak: Andre Godard (1965) *The Art of Iran*, New York: F.A. Praeger Publishers, Levha 101. Çizim: Töre Sivrioğlu.

218

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

Avrupa'da Roma İmparatorluğun, devlet aşamasına gelmiş bir komşusu ve rakibi bulunmuyordu. Ren Nehri'nden Tuna'ya uzanan geniş bir bölge, *Belgica* (Belçika), *Germania* (Almanya), *Raetia* (İsviçre), *Noricum* (Avusturya), *Dacia* (Macaristan), *Moesia* (Romanya) gibi sayısız Germen, Sarmat, Dac, Thrak vb. kökenli kabilelerin yayılım alanıydı. Bu kabileler, aralarında hiçbir birlik bulunmadığı için, kabalık ve savaşçı niteliklere sahip olmalarına rağmen, Romalılar için başlangıçta İranlılar gibi bir tehdit oluşturmuyorlardı. Caesar'ın anlattığına göre, Germenlerde de diplomasinin kuralları Akdeniz dünyasından çok farklı değildi. Örneğin elçiler en soylu kişiler ve kabile reisleri arasından seçilmekteydi (Caesar I: 7). Germenler savaştan korkmamakta, ancak savaşı zaman kazanmak için müzakere yoluyla engellemeye çalışmaktaydılar. Kendilerini savunan, karşı tarafı ise saldırgan olarak görmekteydiler. Caesar da Germenleri hilekâr, antlaşmaları çiğneyen taraf olarak yansıtmış, hatta bir defasında onların "riyakâr elçilerini tutuklattığını" yazmıştır (Caesar IV: 13).

Roma uzun bir dönem boyunca bu kabileleri kâh satın alarak, kâh başkalarına karşı kışkırtarak yönlendirmeyi başardı. Ancak MS 4. yüzyıldan itibaren Akdeniz dünyasında yaşam ve ekonomi gerilerken, ormanların tarıma açılmaya başlanması ve denizciliğin gelişmesiyle, Akdeniz havzasının gerilemeye başladığı bir anda, Kuzey Avrupa'da uygarlık alanında tam tersine bir ilerleme yaşanmaya başladı ve Romalılar kuzeyli kavimlerin akınlarını artık durduramaz hâle geldiler. Germen kabilelerinin askere alınmasıyla bir süreliğine çözüm bulunur gibi olan bu mesele, bu sefer de ordu ve kurumların hızla "Germenleşmesine" yol açtı. MS 5. yüzyıldaki Hun akınları, Germenler ile Romalıların uzun süreli bir ittifaka yönelmesine yol açmış ve Romalılar, Hun akınlarını hizmetlerine giren bu Germenler sayesinde durdurmayı başarmışlarsa da, imparatorluğun içten içe Germenleşmesini ve sonunda idarenin Germen fatihlere teslim olmasını engelleyememişlerdir. Bu durum elbette Latin uygarlığının yok olduğu anlamına gelmiyordu. Tam aksine Germen kralları, Latin geçmişi ve kültürünün hayranı ve takipçileriydiler. Roma kültürü ve diplomasi geleneği asırlar boyunca Germen krallıklarına esin kaynağı olmaya devam etti.

219

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

6.7. Roma Diplomasinin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Roma dış politikasının başarısının en önemli nedenleri arasında, aceleci davranmama, ele geçirilen yerlerin doğrudan yönetimi yerine kontrol altındaki kukla idarecilere bırakma, her türlü politik ayrımı tahrik ederek rakiplerinin bir araya gelmesini engelleme, en zayıf olanın arkasında durma gibi temel ilkeler bulunmaktaydı. Bu ilkeler, sonraki asırların bütün büyük güçlerinin az çok başarıyla uyguladıkları taktikler olmuştur. Romalılar, aralarında husumet olan krallıkların her birini diğerine karşı kışkırtarak onların zayıflamalarını beklerler, ardından sanki bir kurtarıcı veya hâkem güç gibi duruma müdahalede bulunurlardı. Yaygın istihbarat ağı sayesinde tüm devletlerin zayıf ve güçlü noktalarını tâkip ederlerdi. Müttefik güçleri (socio) dış tehditleri kullanarak kendilerine daha bağımlı hâle getirirlerdi. Bu sayede Makedonya tehdidi ile Yunanlıları, Galatlar veya Pontos Kralı Mithradates VI (MÖ 115-63) korkusu nedeniyle Anadolu krallıklarını kendi denetimleri altına almayı başarmışlardır.

Romalıların başarısının bir diğer nedeni de, esnek vatandaşlık algılarıydı. Roma vatandaşlığı veya dostluğu prestijli bir kurum olduğundan, hemen her yerde kendi işbirlikçilerine bu hakkı

tanyarak müttefik kazanmayı başarırlar ve müttefiklerini cömertçe ödüllendirirlerdi. Kendi sınırları içinde demokratik mekanizmaların çalışmasına önem veren Romalılar, ele geçirdikleri yerlerde ise halk meclislerini zayıflatarak idareyi elit ve işbirlikçi sınıflara tevdi ederlerdi. Karşı koyanlara neler olacağını göstermek için seçilmiş bazı bölgelerde ise gereksiz şiddete başvurdukları da görülmüştür. Örneğin MÖ 190'da Orta Anadolu'da Galatlara yapılan kıyım veya MÖ 146'da Korinthos kentinin yok edilmesi, bu türden gözdağları idi. Roma'nın büyük bir güç olarak yükselişinde uyguladığı temel politikalar, uluslararası siyasi tarihin ilk gerçek yayılcı (*imperial*) siyaseti ve Roma gerçek anlamdaki ilk büyük güç (*imperium*) idi.

Romalıların bir diğer avantajı da, Roma siyaset geleneğinin Yunan demokrasi geleneğinden daha disiplinli olmasıydı. Romalılar karar alınırken yapılan tartışma evresi ile kararın uygulanması esnasındaki kararlılık arasında net bir ayırım kurabilmişlerdi. Bir karar alındıktan sonra asla Yunanlılar gibi bunu tartışmaya devam etmiyor ve merkezi bir disiplinle uygulama safhasına geçiyorlardı. Yine Roma kültürünün Yunanlılara olan üstünlüklerinden biri de, Romalılardaki yüksek vatanseverlik duygusuydu. Yunan tarihinde siyasi kavgaları kaybeden veya artık siyasal etkisi kalmayan liderler düşman ülkelere sığınıp (Themistokles, Pausinias, Alkibiades, Hippias gibi) kendi uluslarına karşı mücadele verirken, Romalılarda düşman ülkelere sığınarak kendi devletine karşı cephe alma geleneği yoktu. Roma'da siyasi kavgaları kaybeden liderler ya intihar yolunu seçiyor (Marcus Antonius, Pompeius gibi) veya çiftlik hayatına dönerek siyaseti terk ediyorlardı (Sulla, Diocletianus gibi). I. Pön Savaş'ında Kartacılara esir düşen Regulus, arabulucu olması istenerek Roma'ya gönderildiğinde (MÖ 252), "düşmana teslim olmuş bir komutan olarak artık bir Romalı sayılamayacağı" söylenmiş ve Senato'dan "kendisi gibi değersiz esirleri kurtarmak için asla Kartaca'yla pazarlık yapılmaması" istenmişti (Eutropius II: XXV).

Öte yandan Roma dış politikasının her açıdan mükemmel, öngörülü ve planlı olduğunu ileri sürmek de elbette mümkün değildir. Romalılar dış politikada ileride kendi başlarını ağrıtabilecek birçok yanılaşa da imza atmışlardır. Örneğin Yunan kentlerini ve donanmalarını zayıflatmaları, Akdeniz'in korsanların denetimine girmesine neden olmuş, Romalılar bir asır bu korsan meselesi ile uğraşmak zorunda kalmışlardır. Yine Selevkos devletini yıkmalarıyla,

ileride en tehlikeli düşmanları olacak Parthların yükselişine dolaylı olarak yardımcı olmuşlardır.

SONUÇ

Modern diplomasinin temelleri 15. yüzyılda atılmış olmakla birlikte, İlk Çağ tarihine bakıldığında da, diplomatik ilişkiler kapsamında tanımlanabilecek veya kabul edilebilecek çok sayıda kurum ve olaya rastlandığı görülmektedir. İncelenen örneklerde Assurlar ve kısmen de Romalılar hariç hiçbir İlk Çağ gücünün savaşı ilk ve ivedilikli çözüm yolu olarak görmediği, savaşa son çare olarak başvurmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Kendilerini zayıf ve sıkışmış hisseden ülkeler ittifak arayışları içine girmekte, ancak güçlendikten sonra eski müttefiklerine sırtlarını dönebilmektedirler. Bu durum, modern diplomaside de olduğu gibi, dış politikada İlkçağ güçlerinin duyguları değil, çıkarları gözetilen bir tavır içerisinde olduklarını göstermektedir. Dinsel veya etnik yakınlıklar bu dostlukların düşmanlığa dönüşmesine bir engel teşkil etmemiştir. Hatta çoğu örnekte kültürel olarak birbirlerine yakın olan toplulukların daha yoğun bir rekabet içinde oldukları ve kendi benzerinin egemenliğine girmektense, yabancıları yardıma çağırdığı görülmektedir. Akdeniz coğrafyasındaki bu dağınık siyasi iklimden en fazla yararlananların da, iç siyasetlerindeki çatışmaları dış politikaya fazla yansıtmayan Romalılar oldukları göze çarpmaktadır.

Çatışmalar genellikle arabulucular tarafından yapılan uzun görüşmeler sonucunda barış antlaşmaları yapılarak çözülmekte ve antlaşmalar tarafların dilleriyle kimi zaman eşit koşullarda tarafsız bölgelerde imzalanmaktadır. Bazı örneklerde antlaşmaların “çok uluslu” niteliği de göze çarpmaktadır. Antlaşmaların Tanrılar tarafından gözetildiğine inanılmakta, taraflar genellikle antlaşma kaidelerine uymaya riayet etmektedirler. Hiçbir taraf barış antlaşmasını çiğneyenin kendisi olarak görülmesini istememekte, böyle bir niyet taşıdığına ise antlaşmayı bozması için karşı tarafı tahrik etmeye çalışmaktadır. İncelenen örneklerden yola çıkarak, İlkçağ güçlerinin diplomatlara, casuslara ve farklı haber kaynaklarına önem verdikleri, çatışmaların çözülmesinde elçilik heyetlerine de kritik roller yükledikleri görülmüştür. Elçilerin özellikle soylu ve eğitilmiş bireylerden seçildikleri anlaşılmaktadır. Romalıların savaştıkları devlet öncesi Germen topluluklarında dahi elçilerin, kabilelerin en soylu kişileri arasından seçildiği anlaşılmaktadır.

(Caesar, I:7). Elçileri koruyan yasalar günümüzdeki dokunulmazlık kurallarını andırmakla birlikte, her zaman bu kaidelere uyulmadığı da bilinmektedir. Yine elçilik heyetinin genel yetki olarak siyasi erki temsil etmenin ötesine geçmediği görülmektedir.

Sonuç olarak, İlkçağ diplomatik ilişkilerinin mercek altına alındığı bu çalışmada, diplomasiyi bir modern-çağ etkinlikleri bütününe indirgemenin son derece yanıltıcı bir bakış açısı ortaya koyacağı, günümüzde diplomatik ilişkilere egemen olan pek çok kurum ve ilkenin de aslında İlk Çağ uygulamalarından kaynaklandığı veya en azından esinlendiği sonucuna ulaşmak mümkündür.

222

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

KAYNAKÇA

- Adcock, Frank Ezra (1948). "The Development of Ancient Greek Diplomacy". *L'antiquité Classique*, 17(1), 1-12.
- Banies, John; Malek, Jaromir (1986). *Eski Mısır, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Atlası*. Çev. Oruç Arioba, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bergstrasser, Gottthelf (2006). *Sâmî Dilleri Tarihi*. Çev. Eyip Tanrıverdi, Ankara: Anka Yayınları.
- Black, Jeremy; Gunningham, Graham; Robson, Eleanor; Zolyomi, ROBSON (2006). *The Literature of Ancient Sumer*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Bryce, Trevor (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*. Çev. Müfit Günay, Ankara: Dost Yayınları.
- Budge, Wallis Alfred (1920). *Egyptian Hieroglyphic Dictionary*. London: Harrison and Sons.
- Caesar, Gaius Julius (1973). *Gallia Savaşı*. Çev. Hamit Dereli, İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Campbell, Brian (2013). "Roma Dünyasında Diplomasi Yaklaşık MÖ500-MS 235". Çev. Recep Özman, *Tarih Okulu Dergisi*, 14 (1), 201-224.
- Cornell, Tim; Matihews, John (1988). *Roma Dünyası: Atlaslı Büyük Uygarlıklar Atlası*. Çev. Şadan Karadeniz, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelik, Tuma; Aksoy, Suphi (2013). *Mezopotamya Uygarlığında Süryânî Tarihi*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Demircioğlu, Halil (1993). *Roma Tarihi: Menşelerden Akdeniz Havzasında Hâkimiyet Kurulmasına Kadar*. Ankara: TTK Yayınları.
- Dodgeon, Michael H.; Samuel, N. C. (1992). *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars A.D. 226-363: A Documentary History*. London and New York: Routledge.
- Eusebius, (2011). *Kilise Tarihi*. Çev. Furkan Akderin, İstanbul: Çivi Yazıları Yayınları.
- Eutropius (2007). *Roma Tarihinin Özeti*. Çev. Çiğdem Menzilioğlu, İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Faulkner, Neil (2015). *Roma: Kartalların İmparatorluğu*. Çev. Çağdaş Sümer, İstanbul: Yordam Kitap.
- Finkelstein, Jacob (2012). "Erken Mezopotamya'da İletişim ve Propaganda: MÖ. 2500-1000". Çev. Sekender Savaşır, *Defter*, 29 (1), 47-69.

Freeman, Charles (2003). *Mısır, Yunan ve Roma*. Çev. Suat Kemal Angı, Ankara: Dost Kitabevi.

Friedrich, Johannes (2000). *Kayıp Yazılar ve Diller*. Çev. Recai Tekoğlu, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Harris, William (1985). *War and Imperialism in Republic Rome 327-70 BC*. London: Clarendon Press.

Herodotos (1973). *Herodot Tarihi*. Çev. Mümtelim Ökmen, Azra Erhat, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Homeros (2013). *İlyada*. Çev. Azra Erhat, A. Kadir, İstanbul: Can Yayınları.

Godard, Andre (1965). *The Art of Iran*. Translated from French by Michael Heron, New York: F. A. Praeger Publishers.

Gurney, Olivier Robert (2001). *Hititler*. Çev. Pınar Arpaçay, Ankara: Dost Yayınları.

Karavites, Peter (1987). "Diplomatic Envoys in the Homeric World". *RIDA*, 41(1), 42-100.

King, Leonard William (1998). *First Steps in Assyrian*. London: Kegan Paul Trench.

Klengel, Horst (2002). *Kral Hammurabi ve Bâbil Günlüğü*. Çev. Nesrin Erol, İstanbul: Telos Yayınları.

Kramer, Samuel Noah (1992). *Tarih Sümer'de Başlar*. Çev. Hamide Koyukan, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Kramer, Samuel Noah (2002). *Sümerler Tarihleri Kültürleri ve Karakterleri*. Çev. Özcan Buze, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Layard, Sir Austen Henry (1897), *Nineveh and Babylon*, London: John Murray Publishers. <http://www.dabar.org/Assyria/Layard1.html>.

Mansel, Arif Müfid (1995). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Moscato, Sabatino (2004). *Fenikeliler*. Çev. Sinem Gül, Ankara: Dost Kitabevi.

Muffs, Yochanan (2003). *Studies in the Legal Aramaic Papyri from Elephantine*. Boston: Brill Leiden.

Niebuhr, Carl (1903). *The Tell El Amarna Period of the Relations of Egypt and Western Asia in the Fifteenth Century B.C*. Translated by J.Hutchinson, London: Long Acre.

Poole, Reginald Stuart (1887) "The Egyptian Classification of the Races of Man". *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 16, 370-379. <https://www.jstor.org/stable/2841876>.

Potyemkin, Vladimir (2009). *Diplomasi Tarihi, Cilt I*. Çev. Atilla Tokatlı, İstanbul: Evrensel Yayınları.

Roth, Martha T. (Ed.) (2010). *The Assyrian Dictionary of the Oriental*. Chicago: Institute of the University of Chicago.

Thukydides (1976). *Peloponnesos Savaşları*. Çev. Tanju Gökçöl, İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Ünal, Ahmet (2002). *Hitiler Devrinde Anadolu*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Üreten, Hüseyin (2005). "Roma Dönemi'ne Kadar Tralleis Tarihi ve Attaloslar ile İlişkileri". *A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(1), 195-212.

Wiesehöfer, Josef (2003). *Antik Pers Tarihi*. Çev. Ali İnci, İstanbul: Teos Yayınları.

Yıldırım, Recep (2011). *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları*. İzmir: Yıldız Yayınları.

SUMMARY

The purpose of this article is to provide a brief history of diplomacy with respect to the First Age. The reason for this is that a common tendency within the field of political history is that the history of diplomacy starts with the 15. Century Italian city-states. This tendency is not only wrong, but also reductionist and Western-centric. In fact, historic research reveals that there were intense diplomatic relations among international actors in the First Era where power asymmetry was also not as vivid as we tend to believe. Thus, by providing the reader with the First-Age diplomatic relations and activities, the study attempts to fill the gap resulting from lack of information about the history of diplomacy so that diplomacy could be more correctly analyzed and understood within its historic roots.

226

IJSI 10/2
Aralık
December
2017

The study starts with diplomatic actors and activities in Mesopotamia civilizations. In this respect, the Sumerian, Akkadian, Babylon, and Assyrian diplomatic relations are examined, in that order. It is interesting to find out that many aspects of the dynamics of diplomacy of these civilizations resemble contemporary diplomatic relations, such as pursuing peace, trying to stay away from large-scale conflicts, trying to resolve disputes through negotiations, sending envoys to that end, immunity of envoys, and so on. Perhaps the only exception to these is the practices of Assyrians, who usually exercised brutal tactics to dominate their rivals. Yet even the Assyrians were careful to avoid unnecessary and risky conflicts, thus utilizing many diplomatic maneuvers.

Then the article talks about diplomacy in ancient Egypt. At first, Egypt's geographic isolation from the rest of the world resulted in a thought of dangerous outsiders who threatened to disrupt the ordered world of the Egyptian state. Nevertheless, foreign trade was occurring early in Egyptian history with Mesopotamia, while Asiatic goods were known from the 1st Dynasty royal tombs at Abydos. Eventually, Egypt found itself in many diplomatic relations with neighboring countries and with some Asian ones. Particularly important in ancient Egypt's history is the Egyptian-Hittite Treaty of Kadesh, which was considered one of the prime examples in diplomatic history. While the treaty was not the first in the history of the world, it is the oldest known that was concluded between two independent states with approximately equal power and status.

Afterwards, the Hittites, who controlled a large empire east of Troy in Central Anatolia in the Late Bronze Age, were examined. The most important aspect of Hittite diplomacy can be said that the shortage of human resources led the Hittites to be careful to avoid risky large-scale conflicts and thus, resolving disputes with their rivals through negotiations as much as possible. Also

preserving trade activities in Anatolia from which they benefited tremendously gave the Hittites another reason to pursue peace.

The study reveals that after the ancient Egypt and Hittite Empire collapsed, the Persians and Greeks similarly made great contributions to the development of constructive diplomacy. It is ironic that while these two powers were engaged in many conflicts, they both learned and made us learned out of these experiences in terms of making or preserving peace, talked about in the study in detail.

Yet particularly the Roman Empire whose practices contributed to the history of diplomacy to a great extent, some of which were revealed in the study. Diplomacy had an important place in the management of the Romans' relations firstly with other rival communities in Italy and then with foreign peoples as they established and enhanced an empire. The Romans developed a distinctive procedure of diplomacy, which embodied principles that were to be important in the evolution of diplomatic method, notably respect for treaties, good faith, equivalence, personal contact, formal meetings and protocol. However, it is stated in the study that the Romans often used offensive diplomacy in that the threat of their powerful army enabled them to get what they wanted without fighting.

The conclusion that can be drawn from all these briefings and arguments is that it would be seriously misleading to view diplomacy as a recent-time or contemporary activity. Diplomacy is, indeed, as old as known human history. We see that wherever there are organized societies, diplomacy is there, since, in the final analysis, all societies are motivated by the urge to survive. Even fighting can be said to serve to that end. Yet examples of ancient history that were talked about above show that utilizing peaceful means generally comes first, especially in the case of power asymmetry.

